

izv. prof. dr. sc. Antonija Zubović*

KORPORATIVNO IZVJEŠTAVANJE O ODRŽIVOSTI – IZAZOVI I PRILIKE ZA MALE I SREDNJE PODUZETNIKE

UDK: 347.72(4)

339.923 : 061.1(4)

347.72 : 657.3(4)

DOI: 10.31141/zrpf.2024.61.154.557

Pregledni znanstveni rad

Primljeno: 22.4.2024.

U radu se obrađuju odredbe Direktive o korporativnom izvješćavanju o održivosti (CSRD Direktiva) koja je stupila na snagu 5. siječnja 2023. godine, a države članice dužne su je prenijeti u nacionalna zakonodavstva do 6. srpnja 2024. godine, pri čemu se poseban fokus stavlja na položaj malih i srednjih poduzetnika. Značajnu novinu koju uvodi CSRD Direktiva je širenje obveze izvješćavanja na male i srednje poduzetnike koji do sada nisu bili obuhvaćeni ovom obvezom. Oni su dužni prve izvještaje objaviti 2027. godine za poslovnu 2026. godinu. Poljem primjene CSRD Direktive izravno su obuhvaćeni oni mali i srednji poduzetnici čiji su prenosivi vrijednosni papiri uvršteni za trgovanje na uređenom tržištu bilo koje države članice EU-a. Međutim, Direktiva će se neizravno primjenjivati i na male i srednje poduzetnike koji nisu uvrstili svoje vrijednosne papire na uređeno tržište, već su sudionici lanca vrijednosti poduzetnika obuhvaćenih poljem primjene. U radu se iznose izazovi s kojima će se suočiti mali i srednji poduzetnici kod primjene novog regulatornog okvira, kao i prilike koje za njih donosi objava informacija o održivosti.

Ključne riječi: *korporativno izvješćavanje o održivosti, mali i srednji poduzetnici, zelena i digitalna tranzicija, CSRD Direktiva, izvještaj o održivosti.*

1. UVOD

Održivi razvoj postavlja se kao jedan od prioriteta na svjetskoj razini, što je istaknula Opća skupština UN-a u svom Programu do 2030. godine.¹ Pristup uređenju pitanja održivosti na razini EU-a prošao je kroz nekoliko etapa. U doktrini se ističu

* Dr. sc. Antonija Zubović, izvanredna profesorica, Pravni fakultet u Rijeci, Hahlić 6, 51000 Rijeka.
E-adresa: antonija.zubovic@pravri.uniri.hr; ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8238-3495>

¹ Rezolucijom od 25. rujna 2015., naslovljenom „Promijeniti svijet: Program održivog razvoja do 2030.” („Program 2030.”) Opća skupština Ujedinjenih naroda donijela je novi globalni okvir za održivi razvoj. Program 2030. temelji se na UN-ovim ciljevima održivog razvoja i obuhvaća tri dimenzije održivosti: gospodarsku, društvenu i okolišnu.

tri ključne regulatorne etape.² Od *summita* koji je održan 1992. godine u Riju (*Earth summit in Rio*), sve veći broj poduzetnika počeo je objavljivati izvještaje o održivosti. Ideja usvajanja jedinstvenog okvira za objavljivanje informacija o održivosti začeta je 1997. godine osnivanjem Globalne inicijative za izvještavanje (GRI).³ Međutim, dok je ovaj fokus primarno bio na velikim poduzetnicima, relativno malo pozornosti posvećeno je izvještavanju o održivosti kod malih i srednjih poduzetnika.⁴ Riječ je o tzv. prvoj „dobrovoljnoj etapi“ tijekom koje se stajalište EU-a o društveno odgovornom poslovanju (engl. *corporate social responsibility* – CSR) smatralo potpuno dobrovoljnim za poduzetnike.⁵

Nakon toga, u etapi „moralne odgovornosti“ koja datira iz obnovljene CSR strategije Europske komisije iz 2011. godine,⁶ Europska je komisija naglasila moralnu i pravnu odgovornost poduzetnika na njihov utjecaj na društvo. Usvajajući takav pristup, 2014. godine donesena je Direktiva o nefinancijskom izvještavanju (NFRD Direktiva)⁷ koja je izmijenila i dopunila Računovodstvenu direktivu,⁸ čiji je cilj bio poboljšati transparentnost okolišnih, društvenih i upravljačkih (ESG) pitanja, kako bi se promicali održivi poslovni modeli i povjerenje ulagatelja.⁹ Međutim, u praksi su uočeni brojni problemi i otvorena pitanja te se pristupilo njezinu

² Ahern, D. M., *The Sustainability Reporting Ripple: Direct and Indirect Implications of the EU Corporate Sustainability Reporting Directive for SME Actors*, str. 3, <https://ssrn.com/abstract=4517356>, 19. ožujka 2024. Zabrinutost poduzetnika za pitanja održivosti proizašla je iz velike prekretnice u raspravi o okolišu i održivosti koja je započela Konferencijom UN-a o okolišu u Stockholmu (1972.) i objavom izvješća Svjetske komisije za okoliš i razvoj („Brundtlandova komisija“). Održivi razvoj definiran je kao „razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjosti bez ugrožavanja sposobnosti budućih generacija da zadovolje vlastite potrebe“. World Commission on Environment and Development (WCED), *Our Common Future*, Oxford University Press, London, 1987.

³ Ova inicijativa jedan je od vodećih okvira izvještavanja u području održivosti. GRI-standardi omogućuju poduzetnicima da objave svoje utjecaje na gospodarstvo, okoliš i ljude te svoj doprinos održivom razvoju. Po GRI-ju okvir za izvještavanje temelji se na tzv. *tehnič trostrukog dna* ili *trostrukog krajnjeg rezultata* (engl. *triple bottom line*) koji označava tri stupa održivog razvoja – ekonomski, društveni i ekološki.

⁴ Bijlani, S.; Mierzwa, T., *Satisficing Sustainability in SMEs: Balanced Scorecard Metaphors for Managing SME Business Processes*, str. 6, <https://ssrn.com/abstract=2510385>, 15. ožujka 2024.

⁵ European Commission, Green Paper: Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility COM(2001) 366.

⁶ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: A Renewed EU Strategy 2011-14 for Corporate Social Responsibility, COM (2011) 681 final, 25. 10. 2011.

⁷ Direktiva 2014/95/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 22. listopada 2014. o izmjeni Direktive 2013/34/EU u pogledu objavljivanja nefinancijskih informacija i informacija o raznolikosti određenih velikih poduzeća i grupa, SL L 330, 15. 11. 2014., str. 1-9.

⁸ Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on the annual financial statements, consolidated financial statements and related reports of certain types of undertakings, amending Directive 2006/43/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directives 78/660/EEC and 83/349/EEC, OJ L 182, 29. 6. 2013., str. 19-76.

⁹ Ahern, D. M., *Turning Up the Heat: CSR Reporting, Sustainability and the Parameters of Regulated Autonomy in the European Union*, *European Company and Financial Law Review*, vol. 13, 4/2016, str. 599.

preispitivanju i reviziji u okviru Europskog zelenog plana.¹⁰ Sada se nalazimo u trećoj etapi regulatornog pristupa EU-a koja se naziva „etapa zelenog plana i održivog financiranja“. U ovoj etapi, plan održivog korporativnog upravljanja i održivog financiranja dobiva sve veći zamah. Godine 2015., usvajanjem Agende UN-a do 2030. i njezinih ciljeva održivog razvoja, naglašena je hitna potreba za kretanjem prema održivom razvoju. Godine 2016. stupio je na snagu Pariški sporazum o klimatskim promjenama.¹¹ Kako bi se utjecalo na privatne financijske i investicijske tokove prema održivom ulaganju, 2019. godine Europski zeleni plan postavio je predanost Europske komisije suočavanju s izazovima povezanim s klimom i okolišem kao „glavni zadatak ove generacije“. Usporedno s time, Europska je unija napredovala s programom održivih financija. Potreba objavljivanja informacija o održivosti naglašena je u Akcijskom planu za financiranje održivog rasta.¹² Godine 2019. usvojena je Uredba o objavljivanju podataka o održivim financijama (SFDR Uredba),¹³ koja se primjenjuje od 2021. godine, a uvodi obvezu za sektor financijskih usluga da objavi transparentne informacije o održivim financijskim uslugama i održivom financiranju. To zauzvrat znači da moraju dobiti relevantne informacije o održivosti od poduzetnika u koje se ulaže. Uredbom o taksonomiji¹⁴ koja je donesena 2020. godine stvara se sustav klasifikacije okolišno održivih gospodarskih djelatnosti s ciljem povećanja održivih ulaganja i borbe protiv manipulativnog zelenog marketinga financijskih proizvoda za koje se neopravdano tvrdi da su održivi. Usvajanje Uredbe o taksonomiji pružilo je način da se pokaže u kojoj su mjeri financijski proizvodi ekološki održivi. Cilj novog regulatornog okvira jest stvoriti dosljedan i koherentan protok informacija povezanih s održivosti kroz

¹⁰ Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, The European Green Deal, COM/2019/640 Final, 11. 12. 2019.

¹¹ Pariški sporazum o klimatskim promjenama potpisan je na 21. zasjedanju Konferencije stranaka (COP 21) Okvirne konvencije Ujedinjenih naroda o klimatskim promjenama (UNFCCC). Pariški sporazum, SL L 282, 19. 10. 2016., str. 4-18.

¹² European Commission, Communication from the Commission. Action Plan: Financing Sustainable Growth, COM/2018/097 final, 8. 3. 2018.

¹³ Uredba (EU) 2019/2088 Europskog parlamenta i Vijeća od 27. studenoga 2019. o objavama povezanim s održivosti u sektoru financijskih usluga, OJ L 317, 9. 12. 2019., str. 1-16.

¹⁴ Uredba (EU) 2020/852 Europskog parlamenta i Vijeća od 18. lipnja 2020. o uspostavi okvira za olakšavanje održivih ulaganja i izmjeni Uredbe (EU) 2019/2088, OJ L 198, 22. 6. 2020., str. 13-43. Uredba je stupila na snagu u siječnju 2022. godine. Svi poduzetnici obuhvaćeni personalnim poljem primjene CSRD Direktive moraju primjenjivati članak 8. Uredbe o taksonomiji. Ova Uredba prisiljava ih izvještavati u kojoj su mjeri njihovi prihodi, kapitalna i operativna ulaganja ekološki održivi, kako je navedeno u toj Uredbi. Poduzetnici koji su bili obuhvaćeni poljem primjene NFRD Direktive navedenu su obvezu morali ispoštovati u izvještajima koji su objavljeni 2022. godine. Za poduzetnike koji samo potpadaju pod prošireni opseg CSRD-a, članak 8. Uredbe o taksonomiji morat će se primijeniti za izvještaje objavljene 2024. godine i kasnije. Europska je komisija u srpnju 2021. usvojila Delegiranu uredbu o članku 8. Uredbe o taksonomiji. Commission Delegated Regulation (EU) 2021/2178 of 6 July 2021 supplementing Regulation (EU) 2020/852 of the European Parliament and of the Council by specifying the content and presentation of information to be disclosed by undertakings subject to Articles 19a or 29a of Directive 2013/34/EU concerning environmentally sustainable economic activities, and specifying the methodology to comply with that disclosure obligation, OJ L 443, 10. 12. 2021., str. 9-67.

financijski lanac vrijednosti.¹⁵ Ulagatelji poput kreditnih institucija i osiguravajućih društava moći će na temelju korporativnih informacija o održivosti bolje razumjeti rizike i prilike za svoja ulaganja te utjecaj tih ulaganja na ljude i okoliš, a nevladine organizacije, socijalni partneri i svi ostali dionici dobit će bolji uvid i mogućnost utjecaja na jačanje korporativne odgovornosti u pogledu njihovih učinaka na održivost okoliša i društva.

Ova etapa regulatorne politike poklopila se s revizijom NFRD Direktive¹⁶ i pregovorima o Prijedlogu direktive o dužnoj pažnji za održivo poslovanje (CSDDD Direktiva).¹⁷ U Europskom zelenom planu, Komisija se obvezala da će revidirati NFRD Direktivu kao sastavni dio strategije za jačanje temelja za održiva ulaganja u EU. Akcijski plan za financiranje održivog rasta¹⁸ također je istaknuo potrebu revizije NFRD Direktive, naglašavajući da je nužno pronaći odgovarajuću ravnotežu između davanja fleksibilnosti poduzetnicima i potrebe za standardizacijom objavljivanja. Od NFRD Direktive očekivalo se da će izvještavanje uključivati opis poslovnog modela, politike i povezane dubinske analize te da će navesti glavne rizike i način na koji se njima upravlja. Također se očekivalo da će se raspravljati o ishodima politika.¹⁹ Međutim, u svojoj biti, minimalni sadržaj u smislu pitanja o kojima su poduzetnici trebali izvještavati bio je prilično nejasno naveden u Direktivi. Od poduzetnika se tražilo da uključe materijalne unutarnje i vanjske utjecaje na „okolišna, društvena pitanja i pitanja zaposlenika, poštovanje ljudskih prava, pitanja borbe protiv korupcije i podmićivanja“.²⁰ Daljnje slabosti odnosile su se na

¹⁵ Commission Staff Working Document Impact Assessment, Accompanying the document Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2013/34/EU, Directive 2004/109/EC, Directive 2006/43/EC and Regulation (EU) No 537/2014, as regards corporate sustainability reporting, COM(2021) 189 final, Brussels, 21. 4. 2021., str. 5. (dalje u tekstu: Impact Assessment).

¹⁶ NFRD Direktiva je dopunjena neobvezujućim Smjernicama o nefinancijskom izvještavanju iz 2017. godine te Smjernicama o izvještavanju korporativnih informacija vezanih uz klimu koje su donesene 2019. godine.

Communication from the Commission — Guidelines on non-financial reporting (methodology for reporting non-financial information), OJ C 215, 5. 7. 2017., Communication from the Commission – Guidelines on non-financial reporting: Supplement on reporting climate-related information, OJ C 209, 20. 6. 2019.

¹⁷ Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Corporate Sustainability Due Diligence and amending Directive (EU) 2019/1937, COM/2022/71 final, 2022/0051(COD), 23. 2. 2022. Jurić, D.; Zubović, A.; Čulinović-Herc, E., *Large Companies Saving People and the Planet – Reflections on the Personal Scope of the Application of the Corporate Sustainability Due Diligence Directive*, InterEULawEast, vol. 9, 2/2022, str. 1-42.

¹⁸ European Commission, Communication from the Commission. Action Plan: Financing Sustainable Growth, COM/2018/097 final, 8.3.2018. Dana 23. lipnja 2023. Europska komisija objavila je paket mjera za nadogradnju i jačanje temelja okvira EU-a za održivo financiranje, https://finance.ec.europa.eu/publications/sustainable-finance-package-2023_en

¹⁹ Čl. 19a st. 1 Računovodstvene direktive kako je izmijenjen čl. 1. st. 1. NFRD Direktive.

²⁰ U odnosu na ta pitanja, NFRD Direktiva zahtijevala je od poduzetnika da objavljuju informacije iz sljedećih područja izvještavanja: poslovni model, politike (uključujući postupke dubinske analize), rezultati tih politika, rizici i upravljanje rizicima, te ključni pokazatelji uspješnosti koji su relevantni za poslovanje.

nedostatak obvezne revizije, usporedivost i pouzdanost informacija, (ne)postojanje pristupačnog i djelotvornog okvira za izvještavanje o održivosti.²¹

S ciljem uklanjanja uočenih nedostataka NFRD Direktive, 2021. godine objavljen je Prijedlog direktive o korporativnom izvještavanju o održivosti²² (CSRD Direktiva). CSRD Direktiva²³ stupila je na snagu 5. siječnja 2023. godine, a države članice dužne su je prenijeti u nacionalno zakonodavstvo do 6. srpnja 2024. godine. Prethodni okvir izvještavanja zamijenjen je okvirom veće širine, dubine i rigoroznosti u smislu obveza unutar opsega i prirode nametnutih zahtjeva za izvještavanje. Usvajanje CSRD Direktive trebalo bi kontekstualizirati u smislu njezine zamjene nefinancijskog izvještavanja prema NFRD Direktivi obveznim izvještavanjem o održivosti u skladu s Europskim standardima izvještavanja o održivosti. CSRD Direktiva koristi pojam „izvještavanje o održivosti“, a ne „nefinancijsko izvještavanje“, što govori o važnosti pitanja održivosti u financijskom smislu. Promjena terminologije učinjena je s ciljem da se izvještavanje o održivosti u pogledu važnosti izjednači s financijskim izvještavanjem te da se naglasi da održivost nosi i financijski rizik. Režim izvještavanja bit će pojačan dodavanjem obvezne revizije objavljenih informacija. Međutim, najprije će se primijeniti ograničena provjera (engl. *limited assurance*), što je manje zahtjevno i jeftinije za

²¹ European Commission, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, EU Taxonomy, Corporate Sustainability Reporting, Sustainability Preferences and Fiduciary Duties: Directing finance towards the European Green Deal, Brussels, COM(2021) 188 final, 21.4.2021. Alliance for Corporate Transparency, *2019 Research Report, An analysis of the sustainability reports of 1000 companies pursuant to the EU Non-Financial Reporting Directive*, https://www.sustentia.com/wp-content/uploads/2020/07/2019-Research-Report-Alliance-for-Corporate-Transparency_compressed.pdf, 5. kolovoza 2023. Sjøfjell, B.; Mähönen, J. T.; Novitz, T. A.; Gammage, C.; Ahlström, H., *Securing the Future of European Business: SMART Reform Proposals*, str. 45, <https://ssrn.com/abstract=3595048>, 6. kolovoza 2023., ističu da, iako su države članice mogle iskoristiti priliku koju im je dala NFRD Direktiva za jačanje zahtjeva za izvještavanje o održivosti, neke od država, primjerice Norveška kao članica EGP-a i Finska to nisu učinile, već su, štoviše, išle u suprotnom smjeru. Tako je Norveška uklonila zahtjeve za izvještavanje o održivosti koje je već ranije propisivala za sve poduzetnike, ograničivši se nakon donošenja NFRD Direktive na samo one najveće, dok je Finska uklonila reviziju koju je imala za izvještaje uprave.

²² Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2013/34/EU, Directive 2004/109/EC, Directive 2006/43/EC and Regulation (EU) No 537/2014, as regards corporate sustainability reporting, COM/2021/189 final.

²³ Directive (EU) 2022/2464 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 amending Regulation (EU) No 537/2014, Directive 2004/109/EC, Directive 2006/43/EC and Directive 2013/34/EU, as regards corporate sustainability reporting, OJ L 322, 16. 12. 2022., str. 15-80.

poduzetnike, a postupno će se prijeći na razumnu provjeru izvještavanja o održivosti (engl. *reasonable assurance*).²⁴

Nakon što se započne s izvještavanjem o održivosti u skladu s CSRD Direktivom, vodeći računa o regulatornom okviru i ciljevima postavljenima u Uredbi o taksonomiji i SFDR-u, dionici, uključujući zajmodavce i ulagatelje, moći će pristupiti standardiziranim digitalno označenim podacima unutar europske jedinstvene pristupne točke (engl. *European Single Access Point Database*, ESAP).²⁵

Značajna je novina koju uvodi CSRD Direktiva širenje obveze izvještavanja na male i srednje poduzetnike koji do sada nisu bili obuhvaćeni ovom obvezom. Stoga se u radu analizira položaj malih i srednjih poduzetnika u pogledu obveze korporativnog izvještavanja. Iznose se izazovi s kojima će se suočiti mali i srednji poduzetnici kod primjene novog normativnog okvira kao i prilike koje za njih donosi objava informacija o održivosti.

2. OBVEZNICI OBJAVLJIVANJA IZVJEŠTAJA O ODRŽIVOSTI

CSRD Direktiva značajno širi krug obveznika objavljivanja korporativnog izvještaja o održivosti. Prema procjenama, približno će 50.000 poduzetnika biti obuhvaćeno novim regulatornim zahtjevima, dok je NFRD Direktivom bilo obuhvaćeno otprilike 11.700 velikih poduzetnika i grupa diljem EU-a.

Prema CSRD Direktivi, obvezom objavljivanja izvještaja o održivosti obuhvaćeni su oni poduzetnici koji su bili obuhvaćeni obvezom nefinancijskog izvještavanja prema NFRD Direktivi. To su oni poduzetnici koji imaju svojstvo

²⁴ Valja istaknuti da profesija provjere razlikuje angažmane za ograničenu provjeru/ograničenog uvjerenja (engl. *limited assurance engagements*) i razumnu provjeru (engl. *reasonable assurance engagements*). Zaključak angažmana za ograničenu provjeru obično se izražava negativno tako da se navodi da revizor nije utvrdio ništa zbog čega bi zaključio kako je predmet ispitivanja značajno pogrešno prikazan. S druge strane, zaključak angažmana razumne provjere obično se izražava potvrdno i u njemu se pruža mišljenje o mjeri predmeta ispitivanja u odnosu na prethodno utvrđene kriterije. Opseg posla u okviru angažmana ograničene provjere stoga je manji nego u okviru angažmana razumne provjere. Komisija bi delegiranim aktima najkasnije do 1. listopada 2026. godine trebala donijeti standarde ograničene provjere u pogledu izvještavanja o održivosti, a najkasnije do 1. listopada 2028. godine delegirane akte u skladu s člankom 48.a Direktive o reviziji, kako bi se predvidjeli standardi razumne provjere, nakon procjene kojom se utvrđuje je li razumna provjera izvediva za revizore i poduzetnike. Vodeći računa o rezultatima procjene, u delegiranim aktima navest će se datum od kojeg se mišljenje revizora / revizorskih društava / neovisnog pružatelja usluge treba temeljiti na angažmanu razumne provjere koji se temelji na standardima razumne provjere. Države članice trebale bi imati mogućnost primjenjivati nacionalne standarde, postupke ili zahtjeve za provjeru dok Komisija delegiranim aktima ne donese standard provjere kojim se uređuje isto pitanje.

²⁵ U točki 55. Preambule CSRD Direktive ističe se da bi se tim zahtjevima doprinijelo stvaranju europske jedinstvene pristupne točke (ESAP) za javne korporativne informacije kako je predviđeno u Komunikaciji Komisije od 24. rujna 2020. godine, naslovljenoj „Unija tržišta kapitala za građane i poduzeća – novi akcijski plan”, u kojoj se također razmatra potreba pružanja usporedivih informacija u digitalnom formatu.

velikog poduzetnika od javnog interesa,²⁶ koji na datum bilance premašuju kriterij prosječnog broja od 500 radnika tijekom poslovne godine, te subjekti od javnog interesa koji su matična društva velike grupe koja na datum bilance na konsolidiranoj osnovi premašuju kriterij prosječnog broja od 500 radnika tijekom poslovne godine. Polazni broj poduzetnika obuhvaćenih poljem primjene NFRD Direktive bio je oko 1956 poduzetnika, od čega su 1604 društva koja su uvrstila svoje vrijednosne papire na uređeno tržište, 278 banaka i 74 osiguravajuća društva.²⁷ Međutim, državama članicama bilo je dopušteno proširiti polje primjene što je dovelo do toga da se NFRD Direktiva primjenjivala na oko 11.700 poduzetnika.²⁸ Za njih se novi regulatorni okvir korporativnog izvješćavanja o održivosti primjenjuje od 1. siječnja 2024. godine, što znači da će prve izvještaje morati objaviti 2025. godine za poslovnu 2024. godinu.

Od 1. siječnja 2025. godine obvezom objavljivanja izvještaja o održivosti obuhvaćeni su svi veliki poduzetnici na način kako su definirani Računovodstvenom direktivom. To su oni poduzetnici koji prelaze dva od tri kriterija: imaju 250 radnika tijekom poslovne godine, ukupna aktiva iznosi 25 milijuna eura, ostvaruju ukupni prihod od 50 milijuna eura.²⁹ Oni će prve izvještaje biti dužni objaviti 2026.

²⁶ „Subjekti od javnog interesa” obuhvaćaju poduzetnike obuhvaćene člankom 1. Računovodstvene direktive: (a) na koja se primjenjuje zakonodavstvo države članice i čiji su prenosivi vrijednosni papiri uvršteni za trgovanje na uređenom tržištu bilo koje države članice u smislu članka 4. stavka 1. točke 14. Direktive 2004/39/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 21. travnja 2004. o tržištima financijskih instrumenata; (b) koja su kreditne institucije kako su definirane u članku 4. točki 1. Direktive 2006/48/EZ Europskog parlamenta i Vijeća od 14. lipnja 2006. o osnivanju i obavljanju djelatnosti kreditnih institucija, osim onih iz članka 2. te Direktive; (c) osiguravajuća društva u smislu članka 2. stavka 1. Direktive Vijeća 91/674/EEZ od 19. prosinca 1991. o godišnjim financijskim izvještajima osiguravajućih društava; ili (d) koja su države članice imenovala subjektima od javnog interesa, na primjer subjekte koji su zbog prirode svojeg poslovanja, svoje veličine ili broja djelatnika od velikog javnog značaja.

²⁷ European Commission, Study on the non-financial reporting directive – Final report, Publications Office, 2021, str. 8., <https://data.europa.eu/doi/10.2874/229601>, 19. ožujka 2024.

²⁸ Države članice su NFRD Direktivu prenijele na različite načine u nacionalna zakonodavstva. Dok je većina država članica EU-a prenijela NFRD Direktivu držeći se kriterija koji su u njoj propisani, neke države članice, poput Švedske, propisale su polje primjene na „sve poduzetnike s više od 250 radnika”, dok su druge, poput Luksemburga, poljem primjene obuhvatili „javne subjekte s više od 250 radnika”. Najširi opseg prijenosa NFRD-a postoji u Grčkoj, gdje poduzetnici s više od 10 radnika i prometom (engl. *turnover*) većim od 700.000 eura ili ukupnom aktivom većom od 350.000 eura moraju izvještavati prema NFRD Direktivi. Christensen, D. M.; Serafeim, G.; Sikochi, A., *Why is Corporate Virtue in the Eye of the Beholder? The Case of ESG Ratings*, <https://ssrn.com/abstract=3793804>. GRI, CSR Europe and Accountancy Europe, *Member State Implementation of Directive 2014/95/EU, A comprehensive overview of how Member States are implementing the EU Directive on Non-financial and Diversity Information*, 2017., <https://www.accountancyeurope.eu/wp-content/uploads/1711-NFRpublication-GRI-CSR-Europe.pdf>, 16. travnja 2024. European Commission, Study on the non-financial reporting directive – Final report, Publications Office, 2021, str. 8., <https://data.europa.eu/doi/10.2874/229601>, 19. ožujka 2024.

²⁹ Zbog velike inflacije u 2021. i 2022. godini, preispitani su novčani kriteriji veličine za određivanje kategorije veličine poduzetnika iz Računovodstvene direktive kako bi se u obzir uzeo učinak inflacije. Prema podacima Eurostata u razdoblju od oko deset godina od 1. siječnja 2013. do 31. ožujka 2023. kumulativna inflacija u europodručju dosegla je 24,3 %, a u cijeloj Uniji 27,2 %. Upravo iz tog razloga, Europska je komisija Delegiranom direktivom predložila povećanje pragova za razvrstavanje poduzetnika za 25 % zaokruženo na cijeli broj. Delegirana direktiva Komisije (EU) 2023/2775 od 17. listopada 2023. o izmjeni Direktive 2013/34/EU Europskog parlamenta i Vijeća u pogledu prilagodbi kriterija veličine za mikropoduzeća te mala, srednja i velika poduzeća ili grupe, SL L, 21. 12. 2023., koja je stupila na snagu 24. prosinca 2023. Prije stupanja na snagu Delegirane direktive veliki je poduzetnik bio onaj poduzetnik koji je prelazio dva od tri kriterija: ima 250 radnika tijekom poslovne godine, ukupna aktiva iznosi 20 milijuna eura, ostvaruje ukupni prihod od 40 milijuna eura.

godine za poslovnu godinu 2025. Valja istaknuti da su obvezom izvještavanja obuhvaćeni svi veliki poduzetnici, bez obzira na to jesu li uvrstili svoje vrijednosne papire na uređeno tržište. Zauzeto stajalište opravdava se zabrinutošću o utjecaju i odgovornosti velikih poduzetnika, osobito putem njihovih lanaca vrijednosti, zbog čega svi veliki poduzetnici, bez obzira na to jesu li uvrstili svoje vrijednosne papire na uređeno tržište, trebaju podlijevati istim zahtjevima u pogledu javnog izvještavanja o informacijama o održivosti. Ujedno su sudionicima na financijskim tržištima također potrebne informacije od tih velikih poduzetnika čiji vrijednosni papiri nisu uvršteni za trgovanje na uređenom tržištu u Europskoj uniji.

Značajna novina koju uvodi CSRD Direktiva jest širenje obveze izvještavanja na male i srednje poduzetnike koji do sada nisu bili obuhvaćeni ovom obvezom. Međutim, valja istaknuti da CSRD Direktiva izričito navodi kako je riječ o onim malim i srednjim poduzetnicima čiji su prenosivi vrijednosni papiri uvršteni za trgovanje na uređenom tržištu bilo koje države članice EU-a. Oni će biti dužni primjenjivati novi regulatorni okvir od 1. siječnja 2026. godine, što znači da će prve izvještaje morati objaviti 2027. godine za poslovnu 2026. godinu, s time da imaju mogućnost izuzeća (engl. *opt-out*) do 2028. godine, pod uvjetom da objave razloge za neobjavljivanje.

Obveza objavljivanja izvještaja o održivosti nametnuta je i poduzetnicima koji nisu osnovani unutar EU-a, ali su njihovi vrijednosni papiri uvršteni na uređenom tržištu bilo koje države članice EU-a³⁰ te poduzetnicima iz trećih zemalja koji u Uniji ostvaruju neto prihod veći od 150 milijuna eura u svakoj od posljednje dvije uzastopne poslovne godine³¹ i koji imaju društvo kći (engl. *subsidiary undertaking*) ili podružnicu (engl. *branch*) na području EU-a. Ujedno se za podružnicu poduzetnika iz treće zemlje zahtijeva da ostvari neto prihod veći od 40 milijuna eura u prethodnoj poslovnoj godini, dok se na društva kćeri poduzetnika iz treće zemlje primjenjuju pravila prema kojima se poduzetnik smatra velikim poduzetnikom ili malim ili srednjim poduzetnikom čiji su vrijednosni papiri uvršteni za trgovanje na uređenom tržištu u Europskoj uniji. Ako poduzetnici iz trećih zemalja imaju podružnicu ili društvo kći na teritoriju EU-a, onda podružnica ili društvo kći snosi obvezu izrade izvještaja o održivosti.³² Vezano za rokove objavljivanja izvještaja o održivosti u pogledu poduzetnika iz trećih zemalja, treba razlikovati kojom su osnovom

³⁰ Proširenje polja primjene na velike poduzetnike koji nisu osnovani u Uniji, ali su uvrstili svoje vrijednosne papire na uređena tržišta u EU-u, potaknuto je dvama razlozima. Prvo, sudionicima na financijskom tržištu potrebne su informacije od takvih poduzetnika kako bi uvidjeli rizike i učinke svojih ulaganja te ispunili vlastite zahtjeve za objavom podataka prema SFDR Uredbi. Drugo, to bi stvorilo ravnopravnije uvjete za društva, čiji vrijednosni papiri kotiraju na burzi, iz EU-a i onih izvan EU-a, u smislu administrativnog opterećenja i odgovornosti za društvene i ekološke učinke.

³¹ Države članice mogu zahtijevati od društva kćeri ili podružnica da im dostave informacije o neto prihodu koji su poduzetnici iz trećih zemalja ostvarili na njihovu državnom području i u Uniji.

³² Ako informacije koje su potrebne za sastavljanje izvještaja o održivosti nisu dostupne, društvo kći ili podružnica trebaju tražiti od poduzetnika iz treće zemlje da im pruži sve informacije koje su im potrebne za ispunjavanje njihovih obveza. U slučaju da sve tražene informacije ne budu dostavljene, društvo kći ili podružnica sastavlja, objavljuje i stavlja na raspolaganje izvještaj o održivosti koji sadržava sve informacije koje posjeduje, koje je pribavila ili prikupila te daje izjavu u kojoj navodi da poduzetnik iz treće zemlje nije stavio na raspolaganje potrebne informacije.

obuhvaćeni obvezom objavljivanja. Tako za poduzetnike iz trećih zemalja koji su uvrstili svoje vrijednosne papire na uređeno tržište u EU u okviru definicije velikih poduzetnika s više od 500 radnika obveza objavljivanja izvještaja o održivosti stupa na snagu 1. siječnja 2024. godine. Svi veliki poduzetnici iz trećih zemalja koji su uvrstili svoje vrijednosne papire na uređeno tržište u EU u okviru definicije velikih poduzetnika iz Računovodstvene direktive obveza stupa na snagu 1. siječnja 2025. godine, odnosno prve izvještaje o održivosti moraju objaviti 2026. godine za poslovnu godinu 2025. Mali i srednji poduzetnici izvan EU-a koji su uvrstili svoje vrijednosne papire na uređeno tržište u EU dužni su prve izvještaje objaviti 2027. godine za poslovnu 2026. godinu, s time da imaju mogućnost izuzeća (engl. *opt-out*) do 2028. godine, pod uvjetom da objave razloge za neobjavljivanje. Poduzetnici iz trećih zemalja koji potpadaju pod pravila isključivo na temelju testa prometa EU-a (engl. *turnover test*) postaju obveznicima izvješćavanja 1. siječnja 2028. godine, što znači da bi prve izvještaje trebali objaviti 2029. godine za poslovnu 2028. godinu.

Od obveze objavljivanja izvještaja o održivosti izuzeta su društva kćeri³³ i mikropoduzetnici.

3. POLOŽAJ MALIH I SREDNJIH PODUZETNIKA U OBVEZI OBJAVLJIVANJA IZVJEŠTAJA O ODRŽIVOSTI

Iznosi se podatak da je u Europskoj uniji približno 25 milijuna malih i srednjih poduzetnika koji zapošljavaju oko 100 milijuna ljudi te ostvaruju više od polovine europskog BDP-a.³⁴

EU je postavila pravila za određivanje koji se poduzetnici kvalificiraju kao mikro, mali i srednji poduzetnici. Koriste se kriteriji prosječnog broja radnika, iznos neto prihoda te iznos ukupne aktive u poslovnoj godini kao objektivni pokazatelji za klasifikaciju veličine subjekta. Za potrebe izvješćavanja o održivosti, potrebno je uzeti u obzir članak 3. Računovodstvene direktive koji klasificira poduzetnike prema veličini.³⁵ Prema ovom okviru, mikropoduzetnik ne smije prelaziti granične

³³ Da bi društvo kći bilo izuzeto od obveze izvješćavanja dužno je u svojem izvještaju posloводства navesti tvrtku i sjedište matičnog društva koje izvještava o informacijama o održivosti na razini grupe, mrežne poveznice na konsolidirani izvještaj posloводства svojeg matičnog društva i uputiti u izvještaj posloводства na izuzeće od izvješćavanja o održivosti. Društva kćeri bila su izuzeta od obveze izvješćavanja o nefinancijskim informacijama i u ranijoj NFRD Direktivi pod uvjetom da su ti poduzetnici i njihova društva kćeri uključeni u konsolidirani izvještaj posloводства njihova matičnog društva, a da taj izvještaj uključuje nefinancijske informacije o kojima se izvještava u skladu s NFRD-om. Čl. 19.a st. 3. i čl. 29.a st. 3. Računovodstvene direktive.

³⁴ Komunikacija Komisije Europskom parlamentu, Vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija, Strategija za MSP-ove i održivu i digitalnu Europu, COM (2020) 103 final, 10. 3. 2020. (dalje u tekstu: Strategija za MSP-ove). Braut Filipović, M.; Zubović, A., *Legal status of Croatian family farms*, u: Sander, G., Pošćić, A., Martinović, A. (eds.), *Exploring the Social Dimension of Europe*, essays in honour of prof. Nada Bodiroga-Vukobrat, Verlag dr. Kovač, Hamburg, 2021., str. 473-486.

³⁵ Ovi kriteriji u skladu su s Delegiranom direktivom Komisije (EU) 2023/2775 od 17. listopada 2023. o izmjeni Direktive 2013/34/EU Europskog parlamenta i Vijeća u pogledu prilagodbi kriterija veličine za mikropoduzeća te mala, srednja i velika poduzeća ili grupe, SL L, 21. 12. 2023., koja je stupila na snagu 24. prosinca 2023.

vrijednosti najmanje dvaju od sljedeća tri kriterija: (a) ukupna aktiva: 450.000 eura; (b) neto prihod: 900.000 eura; (c) prosječan broj radnika tijekom poslovne godine: 10. Mali poduzetnik ne smije premašiti granične vrijednosti najmanje dvaju od sljedeća tri kriterija: (a) ukupna aktiva: 5.000.000 eura; (b) prihod: 10.000.000 eura; (c) prosječan broj radnika tijekom poslovne godine: 50. Poduzetnik srednje veličine ne smije premašiti ograničenja u dvama od sljedeća tri uvjeta: (a) ukupna aktiva: 25.000.000 eura; (b) prihod: 50.000.000 eura; (c) prosječan broj radnika tijekom poslovne godine: 250. Unutar širokih raspona ovih pragova za male i srednje poduzetnike nalaze se vrlo raznoliki poduzetnici, od malih do onih s velikim i značajnim resursima.³⁶

CSRD Direktiva ima značajnu izravnu primjenu na male i srednje poduzetnike čiji su vrijednosni papiri uvršteni za trgovanje na uređenom tržištu, ali isto tako ima i značajnu neizravnu primjenu na velik broj sudionika u lancu vrijednosti velikih poduzetnika koji su mali i srednji poduzetnici. Uvođenje izvješćavanja o lancu vrijednosti znači da će oni koji su obuhvaćeni personalnim poljem primjene tražiti informacije od svojih dobavljača i poslovnih partnera silazno i uzlazno (engl. *upstream and downstream suppliers and business partners*). U Uniji mnogi od njih bit će mali i srednji poduzetnici, kao i mikropoduzetnici. To znači da će se CSRD Direktiva neizravno primjenjivati na širok krug poduzetnika u lancu vrijednosti i dobavnom lancu. U doktrini se ističe da će neizravni učinci CSRD-a (engl. *indirect, trickle-down impacts*) na male i srednje poduzetnike koji su sudionici lanca vrijednosti uzlazno i silazno od obveznika izvješćavanja, biti značajni i skupi za reagiranje ili ignoriranje.³⁷

Prije CSRD Direktive mali i srednji poduzetnici objavljivali su izvještaje dobrovoljno.³⁸ Mnogi europski mali i srednji poduzetnici objavljivali su nefinancijske informacije jer su bili pod pritiskom svojih pružatelja usluga, klijenata ili dobavljača, zatim da bi se mogli prijaviti za financijska sredstva, ili, pak, jer su slijedili praksu velikih poduzetnika ili su pokušali ostvariti konkurentsku prednost u odnosu na ostale poduzetnike.

Proširenje polja primjene na male i srednje poduzetnike potaknuto je dvama razlozima. Sudionicima na financijskom tržištu potrebne su informacije od takvih

³⁶ Prije stupanja na snagu Delegirane direktive Komisije (EU) 2023/2775 koja je stupila na snagu 24. prosinca 2023., mikropoduzetnik nije smio prelaziti granične vrijednosti najmanje dvaju od sljedeća tri kriterija: (a) ukupna aktiva: 350.000 eura; (b) prihod: 700.000 eura; (c) prosječan broj radnika tijekom poslovne godine: 10. Mali poduzetnik nije smio premašiti granične vrijednosti najmanje dvaju od sljedeća tri kriterija: (a) ukupna aktiva ukupno: 4.000.000 eura; (b) prihod: 8.000.000 eura; (c) prosječan broj radnika tijekom poslovne godine: 50. Poduzetnik srednje veličine nije smio premašiti ograničenja od dvaju od sljedeća tri kriterija: (a) ukupna aktiva: 20.000.000 eura; (b) prihod: 40.000.000 eura; (c) prosječan broj radnika tijekom poslovne godine: 250.

³⁷ Ahern, D. M., *op. cit.* u bilj. 2, str. 2.

³⁸ Istraživanje koje je obuhvatilo sve dobrovoljno objavljene izvještaje o održivosti koji su dostupni u bazi podataka GRI-ja za 2016. – 2018., što su ih objavili europski mali i srednji poduzetnici na engleskom jeziku i u PDF-formatu (44 izvještaja), iznosi podatak da su dobrovoljno objavljeni izvještaji bili rijetki, u skladu s GRI-standardima na temeljnoj razini i nisu bili eksterno verificirani. OrtizMartínez, E.; Marín-Hernández, S., *Sustainability Information in European Small and Medium Sized Enterprises*, Journal of the Knowledge Economy, 2023., str. 5.

poduzetnika kako bi procijenili rizike i učinke svojih ulaganja te kako bi mogli ispuniti zahtjeve za objavljivanje informacija o održivosti propisanih u SFDR Uredbi koji se na njih odnose. To bi s druge strane trebalo pridonijeti zaštiti i poboljšanju pristupa manjih uvrštenih poduzetnika financijskom kapitalu i spriječiti da ih sudionici na financijskim tržištima diskriminiraju.

U doktrini postavlja se pitanje je li CSRD Direktiva trebala ići dalje i obuhvatiti obvezom izvješćavanja veći broj malih i srednjih poduzetnika.³⁹ Između ostaloga, predloženo je da proširi svoje polje primjene na način da obuhvati ili sve male i srednje poduzetnike, ili sve male i srednje poduzetnike iznad određene veličine, ili sve male i srednje poduzetnike u određenim sektorima s velikim utjecajem na okoliš.⁴⁰ Europska je komisija doista razmotrila mogućnost obuhvaćanja obvezom izvješćavanja neuvrštene srednje poduzetnike što bi proizvelo izravan regulatorni učinak na otprilike 160.200 srednjih poduzetnika.⁴¹ Naposljetku, Europska komisija nije nastavila s ovom opcijom. Zagovornici širenja polja primjene CSRD Direktive ističu da je odluka o isključivanju malih i srednjih poduzetnika koji nisu uvrstili svoje vrijednosne papire na uređeno tržište u Uniji iz obveznog izvješćavanja o održivosti bila razočaravajuća s obzirom na to da su u određenim sektorima mali i srednji poduzetnici odgovorni za znatne negativne utjecaje na okoliš, a u nekim sektorima obavljaju većinu relevantne gospodarske djelatnosti.⁴² Međutim, u vrijeme izrade *Impact Assessment*, Komisija je napomenula kako je potražnja za informacijama o održivosti bila niža u slučaju srednjih poduzetnika koji nisu uvrstili vrijednosne papire na uređeno tržište, u usporedbi s većim poduzetnicima te se njihov utjecaj na održivost smatra manjim.⁴³

Postavlja se pitanje može li doći do prednosti ili nepovoljnog položaja u usporedbi s konkurentima koji nisu uključeni u mrežu izvješćavanja o održivosti prema CSRD Direktivi. S jedne strane, ulaganje u usklađenost zahtijeva mnogo resursa, osobito u prvim godinama, što može negativno utjecati na krajnji rezultat, dok se s druge strane, društvo koje ima transparentne zelene i digitalne vjerodajnice može pokazati privlačnijim tržištu u srednjem i dugoročnom razdoblju.⁴⁴ Stavovi i pristupi mogu se značajno razlikovati ovisno o tome objavljuju li mali i srednji poduzetnici izvještaj o održivosti na dobrovoljnoj ili na obveznoj osnovi.

³⁹ Ahern, D. M., *op. cit.* u bilj. 2, str. 10.

⁴⁰ Bossut, M.; Hessenius, M.; Jürgens, I.; Pioch, T.; Schiemann, F.; Spandel, T.; Tietmeyer, R., *Why it Would be Important to Expand the Scope of the Corporate Sustainability Reporting Directive and Make it Work for SMEs*, Sustainable Finance Research Platform Policy Brief, 8/2021, str. 10, https://wpsf.de/wp-content/uploads/2021/09/WPSF_PolicyBrief_8-2021_Scope.pdf, 2. prosinca 2023.

⁴¹ Impact Assessment, točka 6.3.3.

⁴² Iznosi se podatak da se u EU-u oko 64 % negativnog utjecaja na okoliš, koji se uglavnom sastoji od korištenja energije, emisija stakleničkih plinova i otpada, može pripisati malim i srednjim poduzetnicima, od kojih velika većina nije uvrstila svoje vrijednosne papire na uređeno tržište i stoga nije obuhvaćena poljem primjene CSRD Direktive. Bossut, M. *et. al.*, *op. cit.* u bilj. 40, str. 4.

⁴³ Impact Assessment, točka 6.3.5.

⁴⁴ Strategija za MSP-ove, str. 2.

3.1. Mali i srednji poduzetnici izravno obuhvaćeni poljem primjene CSRD Direktive

Mali i srednji poduzetnici koji su uvrstili svoje vrijednosne papire na uređeno tržište bilo koje države članice kvalificirat će se kao „subjekt od javnog interesa”, ispunjavajući razloge javnog interesa za uključivanje u polje primjene CSRD Direktive.⁴⁵ Obrazloženje za obvezu uključivanja u izvještavanje o održivosti uvrštenih malih i srednjih poduzetnika jest omogućavanje malim i srednjim poduzetnicima jednakog pristupa financijskim tržištima i kapitalu, imajući na umu sve veću potražnju ulagatelja za informacijama o održivosti. Isto tako, sudionicima na financijskim tržištima potrebne su informacije o održivosti prema SFDR Uredbi koja se na njih primjenjuje.

Učinak usvojenog regulatornog okvira mogao bi dovesti do toga da bi poduzetnici koji ne bi mogli pružiti tražene informacije o održivosti u budućnosti mogli biti suočeni s problemom ograničenog pristupa financijskim sredstvima. Budući da se više od 50 % malih i srednjih poduzetnika u Uniji oslanja na bankovne kredite kao na primarni izvor financiranja, to bi moglo znatno smanjiti njihov pristup kapitalu. U ovom pogledu, poduzetnici koji su već obuhvaćeni poljem primjene NFRD Direktive imat će konkurentsku prednost zbog svojih već uspostavljenih praksi izvještavanja.

Valja istaknuti da s obzirom na njihovu veličinu, mali i srednji poduzetnici koji ispunjavaju uvjete uvrštenja na uređeno tržište i koji su dužni sudjelovati u izvještavanju o održivosti mogu izvještavati primjenom pojednostavljenih standarda izvještavanja kako bi se smanjio regulatorni teret i dalo im se dodatno vrijeme za prilagodbu u usporedbi s velikim poduzetnicima od javnog interesa i velikim poduzetnicima u EU-u i matičnim poduzetnicima velikih grupa.

3.2. Mali i srednji poduzetnici neizravno obuhvaćeni poljem primjene CSRD Direktive

Iako mali i srednji poduzetnici čiji vrijednosni papiri nisu uvršteni na uređeno tržište nisu obuhvaćeni CSRD Direktivom ni Europskim standardima izvještavanja o održivosti, primjena Direktive odrazit će se na lanac vrijednosti (engl. *value chain*) što će stvoriti tzv. „učinak prelijevanja“ odnosno „domino-efekt“ (engl. *„trickle-down“ effect*). Njihova neizravna obveza objavljivanja izvještaja o održivosti temelji se na dvjema karakteristikama: njihovu sudjelovanju u lancu vrijednosti poduzetnika obuhvaćenih poljem primjene CSRD-a i na njihovoj velikoj ovisnosti o bankovnim kreditima.⁴⁶

⁴⁵ Barro, D.; Corazza, M.; Filograsso, G., *A ESG Rating Model for European SMEs using Multi-criteria Decision Aiding*, University Ca' Foscari of Venice, Dept. of Economics Research Paper Series No. 27/2023, str. 7, <https://ssrn.com/abstract=4702263>, iznose podatak da je prema podacima iz Bureau van Dijk Orbis database, 26. travnja 2023. godine bilo 1337 malih i srednjih poduzetnika koji su uvrstili svoje vrijednosne papire na uređeno tržište.

⁴⁶ Impact Assessment, str. 26., Annex 18, str. 5.

Člankom 19.a stavkom 2. točkom (f) i st. 3. izmijenjene Računovodstvene direktive⁴⁷ propisuje se obvezno prošireno izvještavanje poduzetnika o lancu vrijednosti. Veliki poduzetnik u izvještaju o održivosti mora opisati glavne stvarne ili potencijalne rizike povezane ne samo s vlastitim poslovanjem, već i s „njegovim lancem vrijednosti, uključujući njegove proizvode i usluge, poslovne odnose i lanac opskrbe“, uključujući i to kako nadzire te utjecaje kao dio bilo kojeg zahtjeva za provođenje postupka dubinske analize. To će obuhvatiti opisivanje glavnih stvarnih ili potencijalnih učinaka, ne samo u vlastitom poslovanju poduzetnika, već u cijelom njegovu uzlaznom i silaznom lancu vrijednosti.⁴⁸

Veliki poduzetnici koji su obveznici izvještavanja morat će ustanoviti i preispitati kako drugi partneri u njihovu lancu vrijednosti (uključujući male i srednje poduzetnike koji nisu uvrstili svoje vrijednosne papire na uređeno tržište) utječu na postizanje strategije održivosti konkretnog poduzetnika. Stoga mali i srednji poduzetnici koji nisu uvrstili svoje vrijednosne papire na uređeno tržište, a sudjeluju u lancu vrijednosti, također moraju ozbiljno shvatiti ova pitanja i otvoriti odgovarajuće linije komunikacije. Ako to ne učine, izlažu se riziku da budu „zamijenjeni“ u lancu vrijednosti. Podaci su značajni za model izvještavanja o održivosti, a to će prisiliti poduzetnike u lancu vrijednosti da prijeđu na višu razinu i počnu objavljivati informacije o održivosti. Ova regulatorna poluga izazvat će kaskadni ili „domino-efekt“. Neizravan utjecaj ide od poduzetnika koji izvještava kroz uzlazni i silazni lanac vrijednosti u cjelini. *Domino-efekt* temelji se na potrebi da sudionici u lancu vrijednosti daju relevantne informacije poduzetniku koji izvještava kako bi on objavio procjenu utjecaja materijalnosti, čime se stvara pritisak na dobavljače kao izvjestitelje, ali to u konačnici rezultira većom razinom izvještavanja. Tako će, na primjer, unutar industrije odjeće, veliki poduzetnik za proizvodnju odjeće koji je obavezan izvještavati o održivosti morati postavljati relevantna ESG-pitanja svojim dobavljačima tkanine kao sirovine, bez obzira na njihovu veličinu. To će omogućiti stvaranje protoka informacija o održivosti, ali će, s druge strane, stvoriti praktične izazove za uzlazne i silazne sudionike lanca vrijednosti, posebno za male i srednje poduzetnike koji nisu uvrstili svoje vrijednosne papire na uređeno tržište i mikropoduzetnike.

Vodeći računa o tome da bi poduzetnici mogli imati značajnih poteškoća u dobivanju svih informacija koje su im potrebne za izvještavanje o lancima vrijednosti, CSRD Direktiva daje mogućnost da se to može objasniti tijekom prve tri godine izvještavanja.⁴⁹ Direktiva izričito propisuje da „u slučaju ako nisu dostupne sve potrebne informacije u vezi s lancem vrijednosti, poduzetnik opisuje napore koje je uložio u pribavljanje potrebnih informacija o svojem lancu vrijednosti, razloge zbog kojih nije bilo moguće pribaviti sve potrebne informacije te svoje planove za pribavljanje svih potrebnih informacija u budućnosti“.

⁴⁷ Izmijenjeno čl. 1. st. 4. CSRD Direktive.

⁴⁸ Ovo je tumačenje u skladu s Delegiranom uredbom Komisije (EU) 2023/2772 od 31. srpnja 2023. o dopuni Direktive 2013/34/EU Europskog parlamenta i Vijeća u pogledu standarda izvještavanja o održivosti C/2023/5303, OJ L, 2023/2772, 22. 12. 2023.

⁴⁹ Čl. 19a st. 3. Računovodstvene direktive kako je izmijenjen čl. 1. st. 4. CSRD Direktive.

Ujedno valja istaknuti da se odredbe čl. 19a st. 2. točka (f) ii), st. 3. Računovodstvene direktive također primjenjuju na kreditne institucije.⁵⁰ Između ostalog, oni će morati pružiti informacije o održivosti svog kreditnog portfelja i, u tu svrhu, zahtijevati izvještaje o održivosti od malih i srednjih poduzetnika. Ako mali i srednji poduzetnici ne pruže relevantne informacije o održivosti ili ih ne dostave u dovoljnoj mjeri, za očekivati je da će kreditne institucije ovim malim i srednjim poduzetnicima nuditi kredite po neprivlačnim uvjetima ili ih čak u potpunosti odbiti. To je veliki teret za male i srednje poduzetnike budući da su u smislu financiranja dugom, bankovni zajmovi njihov najvažniji izvor kapitala.⁵¹

4. SADRŽAJ IZVJEŠTAJA O ODRŽIVOSTI I STANDARDI IZVJEŠTAVANJA O ODRŽIVOSTI ZA MALE I SREDNJE PODUZETNIKE

Iako postoji široka istovjetnost u ukupnim područjima izvješćavanja, CSRD Direktiva izričito utvrđuje pojednostavljen pristup izvješćavanju za male i srednje poduzetnike, male i jednostavne institucije,⁵² vlastita društva za osiguranje⁵³ i vlastita društva za reosiguranje,⁵⁴ u smislu detaljnih objava u usporedbi s velikim poduzetnicima. Tako oni mogu ograničiti svoje izvješćavanje o održivosti na sljedeće informacije: (a) kratak opis poslovnog modela i strategije poduzetnika; (b) opis politika poduzetnika povezanih s pitanjima održivosti; (c) glavne stvarne ili potencijalne štetne učinke poduzetnika na pitanja održivosti, kao i sve radnje koje su poduzete s ciljem utvrđivanja, praćenja, sprečavanja, ublažavanja ili otklanjanja takvih stvarnih ili potencijalnih štetnih učinaka; (d) glavne rizike za poduzetnika povezane s pitanjima održivosti i način na koji poduzetnik upravlja tim rizicima; (e) ključne pokazatelje potrebne za objave iz točaka od (a) do (d).⁵⁵ Međutim, mali i srednji poduzetnici također mogu dobrovoljno izabrati pristup vođen vrijednostima koji nadilazi pristup minimalne usklađenosti za uključivanje i izvješćavanje o pitanjima održivosti.

CSRD Direktiva usvaja načelo dvostruke materijalnosti⁵⁶ prema kojem obveznici izvješćavanja u izvještaj posloводства moraju uključiti ne samo informacije koje su potrebne za razumijevanje učinka aktivnosti poduzetnika na pitanja održivosti, već i informacije koje su potrebne za razumijevanje kako pitanja održivosti utječu na

⁵⁰ Sukladno čl. 1. st. 3b Računovodstvene direktive kreditne institucije, kako su zakonski definirane u čl. 4. st. 1. Uredbe o kapitalnim zahtjevima (EU) 575/2013, dužne su pripremati izvještaje o održivosti bez obzira na njihov pravni oblik.

⁵¹ Allgeier, S.; Feldmann, R., *CSRD Sustainability Reporting For Non-listed SMEs: European Regulators Remain Challenged*, European Company and Financial Law Review, vol. 20, 3/2023, str. 440.

⁵² Kako su definirane u čl. 4. st. 1. Uredbe (EU) br. 575/2013.

⁵³ Kako su definirana u čl. 13. t. 2. Direktive 2009/138/EZ Europskog parlamenta i Vijeća.

⁵⁴ Kako su definirana u čl. 13. t. 5. Direktive 2009/138/EZ Europskog parlamenta i Vijeća.

⁵⁵ Novi čl. 19.a st. 6. Računovodstvene direktive.

⁵⁶ Izmijenjeni čl. 19.a st. 1. i čl. 29.a st. 1. Računovodstvene direktive.

razvoj, poslovne rezultate i položaj poduzetnika.⁵⁷ To znači da će mali i srednji poduzetnici u izvješćavanju morati uzeti u obzir vanjske rizike (engl. *outside-in risks*) tj. kako pitanja održivosti utječu na razvoj, poslovne rezultate i položaj poduzetnika te unutarnje rizike (engl. *inside-out*) tj. kako aktivnost poduzetnika utječe na pitanja održivosti.

Vodeći računa o kapacitetima i značajkama malih i srednjih poduzetnika te opsegu i složenosti njihovih aktivnosti, CSRD Direktiva predviđa donošenje posebnih standarda izvješćavanja o održivosti za male i srednje poduzetnike ("ESRS for Listed SMEs"; ESRS LSME).⁵⁸ Ide se za time da se malim i srednjim poduzetnicima koji su obuhvaćeni poljem primjene CSRD-a, daje mogućnost izvješćavanja u skladu sa standardima koji su proporcionalni i relevantni za kapacitete i značajke malih i srednjih poduzetnika te za opseg i složenost njihovih aktivnosti (čl. 29.c Računovodstvene direktive). Europska savjetodavna skupina za financijsko izvješćavanje (*European Financial Reporting Advisory Group* – EFRAG) definira proporcionalnost u smislu „odnosa između opsega i složenosti izvještaja o održivosti u usporedbi s resursima i znanjem i iskustvom poduzetnika.“⁵⁹

Kada govorimo o položaju malih i srednjih poduzetnika koji su neizravno obuhvaćeni obvezom izvješćavanja o pitanjima održivosti (sudionici u lancima vrijednosti) valja istaknuti da će se standardima izvješćavanja o održivosti utvrditi referentni okvir za poduzetnike koji su obuhvaćeni poljem primjene CSRD Direktive u pogledu razine informacija o održivosti koje bi se mogle razumno tražiti od malih i srednjih poduzetnika koji su dobavljači ili klijenti u lancima vrijednosti takvih poduzetnika. Odredbom čl. 29.b st. 4. izmijenjene Računovodstvene direktive izričito je propisano da bi u standardima izvješćavanja o održivosti trebalo uzeti u obzir poteškoće na koje poduzetnici mogu naići pri prikupljanju informacija od sudionika u cijelom njihovu lancu vrijednosti, posebno onih koji ne podliježu zahtjevima izvješćavanja te od dobavljača na tržištima i gospodarstvima koja su slabije razvijena. Objave o lancima vrijednosti trebale bi biti proporcionalne i relevantne s obzirom na opseg i složenost djelatnosti te kapacitete i značajke malih i srednjih poduzetnika u lancima vrijednosti, što se osobito odnosi na one kapacitete

⁵⁷ Prema Računovodstvenoj direktivi „materijalno“ znači status informacije u slučaju kada se za njezin izostanak ili pogrešno prikazivanje može razumno očekivati da će utjecati na odluke koje korisnici donose na temelju financijskih izvještaja poduzetnika (čl. 2. st. 1. t. 16.). Dakle, materijalne informacije ovdje su definirane u smislu onoga što bi moglo utjecati na donošenje odluka korisnika informacija.

⁵⁸ U izvještaju o javnoj raspravi o reviziji Direktive o nefinancijskom izvješćavanju, 74 % ispitanika podržalo je donošenje pojednostavljenih standarda za male i srednje poduzetnike, 46 % ispitanika odgovorilo je da bi takvi standardi trebali biti obvezni za male i srednje poduzetnike, a 39 % da bi trebali biti dobrovoljni. Summary Report of the Public Consultation on the Review of the Non-Financial Reporting Directive 20 February 2020 - 11 June 2020, str. 3., [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=PL_COM:Ares\(2020\)3997889](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=PL_COM:Ares(2020)3997889), 17. travnja 2024.

⁵⁹ EFRAG, *Approach to the Development of European Sustainability Reporting Standards for Listed SMEs – Issues Paper*, 17 November 2022, <https://www.efrag.org/Assets/Download?assetUrl=%2Fsites%2Fwebpublishing%2FMeeting%20Documents%2F2211041503270617%2F05-01%20Issues%20Paper%20Approach%20to%20the%20Development%20of%20European%20Sustainability%20Reporting%20Standard%20for%20Listed%20SMEs%20SR%20TEG%2017112022%20fin.pdf>, 5. travnja 2024.

i značajke poduzetnika koji ne podliježu zahtjevima izvještavanja o održivosti iz CSRD Direktive. U standardima izvještavanja o održivosti ne bi trebalo odrediti objave kojima bi se od poduzetnika zahtijevalo da od malih i srednjih poduzetnika u svojem lancu vrijednosti pribave informacije koje nadilaze informacije koje se objavljuju u skladu sa standardima izvještavanja o održivosti za male i srednje poduzetnike. Time se ne bi trebali dovoditi u pitanje zahtjevi EU-a da poduzetnici provode postupak dubinske analize.

Ističe se da će postojanje dvaju različitih setova standarda kojih se istovremeno moraju pridržavati poduzetnici dovesti do povećane složenosti izvještavanja⁶⁰ s obzirom na to da se jednostavniji pristup objavljivanja podataka za male i srednje poduzetnike koji su uvrstili svoje vrijednosne papire na uređeno tržište usredotočuje na kvalitativne izjave umjesto na kvantitativne inpute i nije usredotočen na lanac vrijednosti.⁶¹

Također se malim i srednjim poduzetnicima treba dati dovoljno vremena da se pripreme za primjenu odredaba o izvještavanju o održivosti zbog njihove manje veličine i ograničenijih resursa. Stoga bi se standardi za male i srednje poduzetnike trebali početi primjenjivati za poslovne godine koje počinju 1. siječnja 2026. godine. Poslije tog datuma, u prijelaznom razdoblju od dvije godine, mali i srednji poduzetnici čiji su vrijednosni papiri uvršteni za trgovanje na uređenom tržištu u Uniji imaju mogućnost izuzeća od zahtjeva za izvještavanje o održivosti utvrđenih u CSRD Direktivi, pod uvjetom da u svojem izvještaju posloводства kratko navedu zašto informacije o održivosti nisu objavljene.

Mali i srednji poduzetnici koji nisu obuhvaćeni poljem primjene CSRD Direktive mogu te standarde primjenjivati dobrovoljno. Međutim, u doktrini se otvara pitanje načela proporcionalnosti kod primjene ovih standarda na neuvrštene male i srednje poduzetnike.⁶² Potrebno je voditi računa da se uvršteni i neuvršteni mali i srednji poduzetnici značajno razlikuju u pogledu kadrovskih i financijskih kapaciteta te u pogledu korisnika informacija o održivosti, stoga se ističe da je standard prilagođen uvrštenim malim i srednjim poduzetnicima nerazmjernan teret za neuvrštene male i srednje poduzetnike jer propisani zahtjevi za informacijama nisu usklađeni s potrebama korisnika za tim informacijama.

Zato je Europska komisija predložila donošenje razmjernih zasebnih dobrovoljnih standarda izvještavanja o održivosti ("Voluntary Sustainability Reporting Standard

⁶⁰ Baumüller, J.; Grbenic, S., *Moving from non-financial to sustainability reporting: analyzing the EU Commission's proposal for a Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD)*, Facta Universitatis, Series: Economics and Organization, vol. 18., 4/2021, str. 378.

⁶¹ EFRAG Exposure Draft European Sustainability Reporting standard for listed small medium undertakings (ESRS LSME ED), January 2024, <https://www.efrag.org/Assets/Download?assetUrl=%2Fsites%2Fwebpublishing%2FSiteAssets%2FESRS%2520LSME%2520ED.pdf>, 6. travnja 2024. U t. 59. Nacrta ESRS LSME stoji: „kako bi se uključile informacije o lancu vrijednosti ne zahtijevaju se informacije o svakom pojedinom sudioniku u lancu vrijednosti, već samo uključivanje značajnih informacija o lancu vrijednosti“.

⁶² Allgeier, S.; Feldmann, R., *op. cit.* u bilj. 51, str. 441-442, govore o tzv. standardu „2 u 1“ koji bi bio obavezan za uvrštene male i srednje poduzetnike, a koji neuvršteni mali i srednji poduzetnici mogu primjenjivati dobrovoljno.

for non-listed SMEs” – VSME ESRS) koje bi mali i srednji poduzetnici čije dionice nisu uvrštene na uređeno tržište mogli dobrovoljno primjenjivati za objavljivanje informacija o održivosti. Dobrovoljni standardi izvješćavanja o održivosti (VSME ESRS) omogućit će sektoru malih i srednjih poduzetnika da imaju okvir za pružanje potrebnih informacija zainteresiranim dionicima i da se uključe u strateški nadzor i upravljanje svojom strategijom održivosti kao dio šireg prijelaza na održivo gospodarstvo. Također će povećati njihovu sposobnost pristupa održivom financiranju. Sukladno tome, EFRAG radi na razvoju proporcionalnih i pojednostavljenih dobrovoljnih standarda izvješćavanja o održivosti (VSME ESRS) za male i srednje poduzetnike koji nisu obuhvaćeni poljem primjene CSRD Direktive.⁶³ Kao podlogu za izradu nacrtu VSME, EFRAG koristi standarde izvješćavanja za male i srednje poduzetnike koji su uvrstili svoje vrijednosne papire na uređeno tržište. Kako se VSME ESRS primjenjuju na poduzetnike koji nisu izravno obuhvaćeni CSRD Direktivom, ključni je čimbenik fleksibilnost. Tako nacrt VSME ESRS izričito naglašava da poduzetnici koriste ovaj standard na dobrovoljnoj osnovi.⁶⁴

Prvi set Europskih standarda izvješćavanja koji obuhvaća opće standarde što se primjenjuju na poduzetnike bez obzira na sektor u kojem posluju, usvojila je Europska komisija kao delegirani akt 31. srpnja 2023. godine. Delegirana uredba objavljena je u službenom glasilu Europske unije 22. prosinca 2023. godine,⁶⁵ a odredbe su stupile na snagu 1. siječnja 2024. godine. Drugi set standarda, koji čine sektorski standardi, standardi za male i srednje poduzetnike te poduzetnike iz trećih zemalja Komisija prema odredbi čl. 29.c st. 1 izmijenjene Računovodstvene direktive treba usvojiti do 30. lipnja 2024. godine. Međutim, 7. veljače 2024. godine postignut je politički dogovor između Parlamenta i Vijeća o prijedlogu Komisije kojim se odgađa rok za donošenje sektorskih standarda sa sredine 2024. na sredinu 2026. godine.⁶⁶ Što se tiče standarda za male i srednje poduzetnike koji su uvrstili svoje vrijednosne papire na uređeno tržište (ESRS LSME), oni bi trebali stupiti na snagu do 1. siječnja 2026. godine.

EFRAG je 22. siječnja 2024. godine otvorio javno savjetovanje o Nacrtu ESRS-a za male i srednje poduzetnike koji su uvrstili svoje vrijednosne papire na uređeno tržište (ESRS LSME ED) i o Nacrtu standarda dobrovoljnog izvješćavanja za male

⁶³ EFRAG Exposure Draft Voluntary ESRS for non-listed small- and medium-sized undertakings (VSME ESRS), January 2024, <https://www.efrag.org/Assets/Download?assetUrl=%2Fsites%2Fwebpub%2Fsiteassets%2FVSME%2520ED%2520January%25202024.pdf>, 5. travnja 2024.

⁶⁴ EFRAG Exposure Draft Voluntary ESRS for non-listed small- and medium-sized undertakings (VSME ESRS), January 2024, <https://www.efrag.org/Assets/Download?assetUrl=%2Fsites%2Fwebpub%2Fsiteassets%2FVSME%2520ED%2520January%25202024.pdf>, 5. travnja 2024.

⁶⁵ Commission Delegated Regulation (EU) 2023/2772 of 31 July 2023 supplementing Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council as regards sustainability reporting standards, OJ L, 22. 12. 2023.

⁶⁶ European Commission, Commission welcomes agreement on postponing adoption deadlines for certain European Sustainability Reporting Standards, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/mex_24_707, 6. travnja 2024.

i srednje poduzetnike koji nisu uvrstili svoje vrijednosne papire na uređeno tržište (VSME ED). Savjetovanje će biti otvoreno do 21. svibnja 2024.⁶⁷

5. IZAZOVI I PRILIKE KORPORATIVNOG IZVJEŠTAVANJA O ODRŽIVOSTI ZA MALE I SREDNJE PODUZETNIKE

Dok se prednosti usvajanja okolišnih, društvenih i upravljačkih (ESG) praksi sve više prepoznaju,⁶⁸ put prema održivosti može predstavljati nekoliko izazova za male i srednje poduzetnike. Priroda i veličina izazova i prilika može se uvelike razlikovati ovisno o čimbenicima kao što je veličina malih i srednjih poduzetnika, sektor u kojem posluju te vrsta djelatnosti koju obavljaju.⁶⁹ Stoga, prepoznavanje različitih izazova s kojima se suočavaju mali i srednji poduzetnici i njihovo rješavanje kroz poslovne strategije može značajno pomoći u prevladavanju prepreka usvajanju ESG-čimbenika i njihovu prijelazu na održivo poslovanje. Procjena održivosti poduzetnika postaje kritično pitanje za europske male i srednje poduzetnike upravo zbog pritiska različitih dionika poput regulatora, konkurenata, klijenata, nevladinih organizacija, medija, dioničara i zaposlenika.

Kao ključni donositelji odluka u procesu usvajanja praksi održivosti, menadžeri malih i srednjih poduzetnika trebaju ispitati kako njihova primjena može pomoći malim i srednjim poduzetnicima da postanu konkurentniji, posebno na globalnom tržištu, kako privući ulagatelje i povećati njihovu otpornost na razne rizike (npr. klimatske promjene, društvene nemire, regulatorne promjene), pri čemu se uvid u prioritete ulagatelja može pokazati ključnim.⁷⁰

⁶⁷ EFRAG's public consultation on two exposure drafts on sustainability reporting standards for SMEs, <https://www.efrag.org/News/Public-479/EFRAGs-public-consultation-on-two-Exposure-Drafts-on-sustainability-r>, 5. travnja 2024.

⁶⁸ Vidi poglavlje 5.2.

⁶⁹ Razlike vezane za sektor naglašavaju potrebu za prilagođenim rješenjima u prevladavanju prepreka usvajanju ESG-praksi. Tako se, primjerice, mali i srednji poduzetnici u proizvodnom sektoru mogu suočiti sa značajnim ekološkim izazovima zbog prirode svojega poslovanja koja ovisi o resursima. Često se bore s problemima poput gospodarenja otpadom, energetske učinkovitosti i smanjenja emisije ugljika. Nasuprot tome, mali i srednji poduzetnici orijentirani na usluge, poput IT-poduzetnika ili konzultantskih poduzetnika, mogli bi se više uhvatiti u koštac s društvenim pitanjima i pitanjima upravljanja kao što su dobrobit zaposlenika, raznolikost i uključenost te zaštita podataka. Kniňová, L.; Jílková, P., *From obstacles to opportunities: enabliň ESG adoption in SMEs*, Finanční trhy, 1/2023, str. 6-7.

⁷⁰ U PwC-ovoj anketi za ulagatelje koja je provedena 2022. godine, pozvani ispitanici koji čine 227 ulagatelja i analitičara iz 43 države, zamoljeni su da identificiraju glavne prioritete na koje bi se poduzetnici trebali usredotočiti u postizanju održivosti. Rezultati istraživanja iznose podatak da ulagatelji pridaju najveću važnost poslovnim inovacijama. Osamdeset tri % ulagatelja identificiralo je razvoj inovativnih proizvoda, usluga i načina poslovanja kao svoj glavni prioritet za poduzetnike. Profitabilni financijski rezultati odmah su iza njih, a 69 % ispitanika identificiralo ih je kao ključni čimbenik. PwC's Global Investor Survey 2022, *The ESG execution gap: What investors think of companies' sustainability efforts*, <https://www.pwc.com/gx/en/issues/esg/global-investor-survey-2022.html>, 17. travnja 2024.

5.1. Izazovi za male i srednje poduzetnike

Ograničenja koja se najčešće vezuju uz male i srednje poduzetnike jesu nedostatak resursa, prvenstveno ograničeni pristup financijskim resursima što rezultira nedovoljnim financijskim kapitalom, nedostatak stručnog osoblja koje posjeduje potrebno specijalizirano znanje i vještine, tehnološka ograničenja, kratkoročna perspektiva upravljanja te nedostatak formalizacije dugoročnih strategija, niska sklonost internacionalizaciji kao i nedostatak predodžbi o prednostima izvješćavanja.⁷¹ Ističe se nepostojanje institucionalnog okruženja i nedostupnost okvira i smjernica za podršku malim i srednjim poduzetnicima, posebno u smislu planiranja, praćenja i evaluacije njihove poslovne održivosti.⁷² Još jedna značajka malih i srednjih poduzetnika jest činjenica da su najčešće usko povezani sa svojom lokalnom zajednicom, menadžerski timovi su relativno mali i pod jakim utjecajem većinskog člana, koji je nerijetko i menadžer, što implicira da donošenje odluka u ovoj vrsti poduzetnika može biti oblikovano osobnim vrijednostima „većinskog člana-menadžera“, a ne dugoročnim evaluacijama i holističkim planiranjem.⁷³

Jedan od izazova koji stoji pred malim i srednjim poduzetnicima jesu troškovi usklađivanja s novim regulatornim zahtjevima, koji će, čak i kada su zahtjevi za izvješćavanjem o održivosti ublaženi i kada je izvješćavanje dobrovoljno, često imati nerazmjerni učinak na manje poduzetnike u odnosu na veće. Štoviše, ti su troškovi relativno niži i imaju tendenciju relativno bržeg pada za velike poduzetnike, nego za male i srednje poduzetnike.⁷⁴ Posebno je izazovno za male i srednje poduzetnike, čak i za one obuhvaćene poljem primjene, razviti potrebne okvire, procese i sustave za prikupljanje i obradu potrebnih podataka. Također treba imati na umu da mali i srednji poduzetnici možda neće imati kapacitete za formiranje vlastitih odjela za održivost (primjerice odbora za pitanja održivosti – ESG-odbor), koji bi bili zaduženi za izvješćavanje o održivosti.⁷⁵ Stoga će nerijetko trebati tražiti vanjsku pomoć, najčešće od poduzetnika koji se bave računovodstvom i revizijom (engl. *small-*

⁷¹ Strategija za MSP-ove, str. 1-18. Setyaningsiha S.; Widjojob, R.; Kelle, P., *Challenges and opportunities in sustainability reporting: a focus on small and medium enterprises (SMEs)*, Cogent Business & Management, vol. 11, 1/2024, str. 1-17. Gjergji, R.; Vena, L.; Sciascia, S.; Cortesi, A., *The effects of environmental, social and governance disclosure on the cost of capital in small and medium enterprises: The role of family business status*, Business Strategy and the Environment, vol. 30, 1/2021, str. 683-693. Galli, D.; Torelli, R.; Caccialanza, A., *Sustainability performance and sustainability reporting in SMEs: a love affair or a fight?*, Journal of Management & Organization, 2023., str. 3.

⁷² Martins, A.; Branco, M.C.; Melo, P.N.; Machado, C., *Sustainability in Small and Medium-Sized Enterprises: A Systematic Literature Review and Future Research Agenda*, Sustainability, vol. 14, 11/2022, str. 3.

⁷³ Guerrero-Baena, M. D.; Castilla-Polo, F.; Rodríguez-Gutiérrez, P., *Motivations for social and environmental reporting in Spanish SMEs: An inductive content analysis*, Business Strategy and the Environment, 2024., str. 1-15, str. 2. Martins, A. et. al., *op. cit.* u bilj. 72, str. 3.

⁷⁴ Općenito, takvi troškovi izvješćavanja smanjuju se u skladu s „krivuljom učenja“ (engl. *learning curve*). Dienes, D.; Sassen, R.; Fischer, J., *What are the drivers of sustainability reporting? A systematic review*, Sustainability Accounting, Management and Policy Journal, vol. 7, 2/2016, str. 154-189.

⁷⁵ Castilla-Polo, F.; Guerrero-Baena, M. D., *The business case for sustainability reporting in SMEs: consultants' and academics' perceptions*, Sustainable Development, vol. 31, 5/2023, str. 3226-3227.

and medium-sized accountancy practices, SMP).⁷⁶ Poduzetnici se tako suočavaju s nekoliko vrsta troškova. To su troškovi povezani s usvajanjem ili implementacijom novih procesa, kao što su troškovi certificiranja ili troškovi edukacije zaposlenika o smjernicama za izvještavanje o održivosti, troškovi povezani s povećanjem resursa i vremena posvećenog zadatku,⁷⁷ troškovi povezani s potrebom za praćenjem novih informacija i kontrolom informacija.⁷⁸ Svakako treba naglasiti da je nova CSRD Direktiva propisala obvezu revizije izvještaja o održivosti koju bi obavljali ovlašteni revizori, revizorska društva ili neovisni pružatelji usluga provjere (engl. *independent assurance services provider*),⁷⁹ što će predstavljati dodatan trošak za male i srednje poduzetnike obuhvaćene obvezom izvještavanja.

Kao što je naprijed istaknuto, europski mali i srednji poduzetnici vrlo su raznoliki u pogledu poslovnih modela, veličine, godina postojanja i profila poduzetnika.⁸⁰ Tu heterogenost treba imati na umu. Tako neki mali i srednji poduzetnici mogu imati usvojene digitalne tehnologije, dok drugi mogu biti tradicionalni i imati vrlo malo tehnologije ili automatizacije u svojim sustavima.⁸¹

Tu je ujedno važna i potpora država članica malim i srednjim poduzetnicima kako bi osigurale da njihov teret ne bude nerazmjern.⁸² Takva podrška nije samo iz formalnih razloga, već je katalizator za male i srednje poduzetnike da usvoje izvještavanje o održivosti na način koji je u skladu s globalnim očekivanjima. Isto tako, veliki su poduzetnici u jedinstvenoj poziciji promicati prakse održivosti među svojim malim i srednjim dobavljačima te pružati im podršku na različite načine.⁸³

⁷⁶ SMP-ovi pružaju različite profesionalne usluge malim i srednjim poduzetnicima: reviziju i osiguranje, računovodstvo, porezno savjetovanje i savjetodavne usluge. Europska federacija računovođa i revizora za male i srednje poduzetnike (*The European Federation of Accountants and Auditors for small and medium-sized enterprises*) krovna je organizacija nacionalnih računovođa i revizorskih društava čiji članovi pružaju profesionalne usluge prvenstveno malim i srednjim poduzetnicima na području Europe. EFAA, <https://efaa.com/about-us/>, 17. travnja 2024.

⁷⁷ To je osobito važno u slučaju poduzetnika koji se oslanjaju na interno osoblje i multidisciplinarne timove za provedbu izvještavanja.

⁷⁸ Del Baldo, M., *The implementation of integrating reporting in SMEs. Insights from a pioneering experience in Italy*, *Meditari Accountancy Research*, vol. 25, 4/2017, str. 505-532.

⁷⁹ Čl. 34. izmijenjene Računovostvene direktive.

⁸⁰ Strategija za MSP-ove, str. 1.

⁸¹ Istraživanja ističu problem tehnološkog zaostajanja. Samo 17 % malih i srednjih poduzetnika ima integrirane digitalne tehnologije (koje bi pomogle u pouzdanom prikupljanju i upravljanju podacima) u usporedbi sa 54 % velikih poduzetnika. Strategija za MSP-ove, str. 3.

⁸² Neke države članice uspostavljaju fondove za zelenu tranziciju (engl. *green transition funds*) kako bi pomogle poduzetnicima na putu prema dekarbonizaciji i smanjenju energije te također pružile praktičnu pomoć malim i srednjim poduzetnicima. Na primjer, Irska je osigurala *Climate Toolkit* koji je osmišljen kako bi pomogao neuvrštenim malim i srednjim poduzetnicima procijeniti razinu svog ugljičnog otiska i utjecaja na okoliš s ciljem stvaranja prilagođene strategije održivosti.

⁸³ Primjerice, mogu nuditi programe obrazovanja i osposobljavanja o temama ESG-a. Ove inicijative mogu pripremiti male i srednje poduzetnike u stjecanju potrebnih znanja i vještina za implementaciju ESG-praksi u svoje poslovanje. Štoviše, veći poduzetnici mogu osigurati resurse, kao što je pristup održivim materijalima ili tehnologijama. Važno je napomenuti da su ove radnje podrške velikih poduzetnika više od pukog osiguravanja usklađenosti ili ublažavanja rizika. One predstavljaju i treba ih promatrati kao strateško ulaganje u održivost i otpornost lanca vrijednosti, pridonoseći tako dugoročnom uspjehu i konkurentnosti velikih poduzetnika i njihovih malih i srednjih dobavljača. Kniňová, L.; Jíľková, P., *op. cit.* u bilj. 69, str. 6.

5.2. Prilike za male i srednje poduzetnike

Prilike izvješćavanja o održivosti za male i srednje poduzetnike proizlaze iz koristi koje se mogu generirati usvajanjem dobrih okolišnih, društvenih i upravljačkih praksi. Tako se iznosi da dobre ESG-prakse pridonose jačanju povjerenja ulagatelja, čime se otvara bolji pristup financijskom kapitalu, kvalitetnijem utvrđivanju i upravljanju vlastitim rizicima i prilikama koje se odnose na pitanja održivosti, poboljšanju sustava upravljanja, pozitivnoj promjeni korporativnog ponašanja, smanjivanju asimetrije informacija između poduzetnika i korisnika informacija, postizanju boljih rezultata rada, profitabilnosti i produktivnosti poduzetnika, ostvarivanju boljeg dijaloga i komunikacije poduzetnika s drugim dionicima, pronalaženju kvalitetnije radne snage, porastu plaća i drugih primanja zaposlenika, poboljšanju ugleda poduzetnika i, u konačnici, vrijednosti samog poduzetnika.⁸⁴ Također mogu olakšati pristup novim tržištima i privući kupce koji daju prednost poduzetnicima s jakim okolišnim, društvenim i upravljačkim (ESG) vjerodajnicama. Posljednjih godina bilježi se značajno povećanje iznosa kapitala usmjerenog prema poduzetnicima usklađenima s ESG-praksama. Stoga mali i srednji poduzetnici koji uspješno integriraju te prakse mogu otvoriti nove mogućnosti financiranja. Ujedno, okolišne, društvene i upravljačke prakse važne su kao čimbenik mjerenja korelacije objavljivanja podataka i financijskog učinka. Rezultati istraživanja iznose da poduzetnici s boljim ESG-praksama ostvaruju bolje financijske rezultate.

Kao što je naprijed navedeno, okolišne, društvene i upravljačke prakse mogu povećati i ojačati otpornost malih i srednjih poduzetnika na razne rizike, kao što su klimatske promjene, društveni nemiri i izmjene regulatornog okvira. Mali i srednji poduzetnici koji daju prednost dobrim ESG-praksama mogu se učinkovitije prilagoditi regulatornim promjenama. Primjerice, ekološki odgovorni mali i

⁸⁴ Velik broj studija koje su istraživale učinak primjene ESG-praksi i njihovo objavljivanje na vrijednost društva iznose podatak da objavljivanje ESG-informacija povećava vrijednost društva. Fatemi, A.; Glaum, M.; Kaiser, S., *ESG performance and firm value: The moderating role of disclosure*, Global Finance Journal, vol. 38, 2018, str. 35. Gulin, D.; Hladika, M.; Mićin, M.; *Disclosure of Non-financial Information: The Case of Croatian Listed Companies*, u: Bilgin, M. H., Danis, H., Demir, E. i Can, U. (ur.), *Consumer Behavior, Organizational Strategy and Financial Economics*, Proceedings of the 21st Eurasia Business and Economics Society Conference, Springer, 2018., str. 159-175, iznose rezultate istraživanja o objavljivanju nefinancijskih informacija dioničkih društava uključenih u CROBEX10, gdje navode da je evidentan porast količine objavljenih informacija iz godine u godinu tijekom promatranog razdoblja. Nakon sveobuhvatne analize zaključuju da se politika objavljivanja kod promatranih poduzetnika poboljšava tijekom promatranog razdoblja, a razina transparentnosti i kvalitete objavljenih informacija raste. Odoabaš, R.; Marošević, K., *Expected contributions of the European Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD) to the sustainable development of the European Union*, EU and Comparative Law Issues and Challenges Series (ECLIC), vol. 7, 2023., str. 606. Castilla-Polo, F.; Guerrero-Baena, M. D., *op. cit.* u bilj. 75, str. 3224–3238. Guerrero-Baena, M. D.; Castilla-Polo, F.; Rodríguez-Gutiérrez, P., *op. cit.* u bilj. 73, str. 3. Barro, D.; Corazza, M.; Filograsso, G., *op. cit.* u bilj. 45, str. 42., iznose podatak da rezultati istraživanja provedenog na uzorku od 1337 listanih europskih SME iz baze Orbis iznose pozitivne učinke objavljivanja podataka o održivosti. Istraživanje provedeno na uzorku od 126 španjolskih malih i srednjih poduzetnika iznosi podatak da održivost pozitivno utječe na društveno odgovorno ponašanje i nefinancijsko izvješćavanje. Ortiz-Martínez, E.; Marín-Hernández, S.; Santos-Jaén, J.-M., *Sustainability, corporate social responsibility, non-financial reporting and company performance: Relationships and mediating effects in Spanish small and medium sized enterprises*, Sustainable Production and Consumption, vol. 35, 2023., str. 349-364.

srednji poduzetnici mogu biti spremniji na prilagodbu propisima usmjerenima na ublažavanje klimatskih promjena. Mali i srednji poduzetnici s dobrom praksom, kao što je briga za socijalnu skrb zaposlenika, mogu pokazati veću stabilnost tijekom razdoblja socijalnih nemira. Stoga, usvajanjem ESG-praksi, mali i srednji poduzetnici mogu ne samo poboljšati svoju konkurentnost, već i izgraditi otporniju i održiviju budućnost, bez obzira na svoj geografski položaj ili zrelost ESG-standarda u regiji.

Usvajanje praksi održivosti od strane malih i srednjih poduzetnika ne bi trebalo promatrati samo kao odgovor na vanjske pritiske, već prije kao proaktivnu strategiju koja može potaknuti inovacije, otpornost i rast. Udruga ovlaštenih računovođa (*Association of Chartered Certified Accountants, ACCA*) objavila je studiju⁸⁵ u kojoj zaključuje da mnogi mali i srednji poduzetnici mijenjaju način na koji posluju. Ovi su mali i srednji poduzetnici postali svjesni da usvajanje inicijativa održivosti može smanjiti troškove⁸⁶ i stvoriti nove prilike za rast i profitabilnost.⁸⁷ Također prepoznaju da ih to bolje priprema za budućnost. Neki su usvojili strategiju prilagodbe, stavljajući održivost u središte svoje svrhe, kako bi sudjelovali u postizanju globalnih ciljeva održivosti.⁸⁸

Aktivnosti usmjerene na objavljivanje izvještaja o održivosti mogu usmjeriti poduzetnika prema postizanju brojnih unutarnjih organizacijskih prednosti, pri čemu se kao najznačajnija prednost ističe kontinuirano poboljšanje i koordinacija u poduzetniku, što s druge strane poboljšava procese i međufunkcionalnu suradnju, stvarajući prostor za inovacije i učenje. Ujedno, izrada izvještaja o održivosti podrazumijeva uključivanje dodatnih informacija u izvještaj koje treba objaviti, što pomaže menadžerima donijeti informiranije i učinkovitije odluke o raspodjeli resursa, odnosno učinkovito korištenje imovine poduzetnika. Sve to može pomoći u upravljanju provedbom strategije održivosti u poduzetniku zbog poboljšane

⁸⁵ ACCA, *How SMEs can create a more sustainable world. A playbook for accountants in practice and finance teams in small and medium-sized organisations*, https://www.accaglobal.com/content/dam/ACCA_Global/professional-insights/SMEsustainability/ACCA%20CAANZ%20Playbook-ART.pdf, 17. travnja 2024.

⁸⁶ Castilla-Polo, F.; Guerrero-Baena, M. D., *op. cit.* u bilj. 75, str. 3226-3227. KPMG, *The KPMG Survey of Sustainability Reporting 2020*, home.kpmg/xx/en/home/insights/2020/11/the-time-has-come-survey-of-sustainability-reporting.html, 18. travnja 2024., navodi da se mogu identificirati četiri načina smanjenja troškova i rizika. Prvo, smanjenje troškova i rizika povezano je sa specifičnim prednostima kao što je povećanje učinkovitosti poduzetnika, tj. niži operativni troškovi zbog poboljšanja energetske učinkovitosti i učinkovitog korištenja resursa i strategije za smanjenje troškova. Druga je prednost poboljšana sposobnost privlačenja kapitala i niži trošak financiranja. Nadalje, izvješćavanje o održivosti može privući društveno odgovorne investicijske fondove. Druge potencijalne koristi proizlaze iz fiskalnih prednosti (npr. poreznih poticaja) i troškova usklađivanja sa sadašnjim i budućim propisima koji bi izravno ili neizravno poboljšali učinkovitost smanjenjem troškova poduzetniku. Konačna korist jest bolja prevencija i/ili ublažavanje rizika, što se odnosi na prevenciju rizika kao što su bojkoti potrošača i nevladinih organizacija.

⁸⁷ Global Reporting Initiative (GRI) and the International Organization of Employers (IOE), *Small business big impact. SME sustainability reporting. From vision to action*, file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/small-business-big-impact-booklet-online.pdf, 17. travnja 2024.

⁸⁸ Setyaningsiha S.; Widjojob, R.; Kelle, P., *op. cit.* u bilj. 71, str. 11.

sposobnosti praćenja napretka u postizanju određenih ciljeva, kontrole potencijalno negativnih učinaka i čak podići svijest o održivosti u cijeloj organizaciji.⁸⁹

Sve veći broj studija potvrdio je da su održive inovacije i izvješćavanje u pozitivnoj korelaciji s konkurentnošću poduzetnika.⁹⁰ Identifikacijom strateških prilika i određivanjem dugoročne vizije poduzetnika te usmjeravanjem poduzetnika k njihovu ostvarenju pridonosi se postizanju konkurentske prednosti poduzetnika. Pod tim uvjetima, poduzetnici s jakim praksama održivosti imat će konkurentsku prednost jer će poduzetnici sa slabim praksama održivosti ili imati veći trošak održavanja slabe izvedbe ESG-a (npr. od kazni) ili će imati troškove prelaska sa slabe na jaku izvedbu. Stoga će ulagatelji cijeniti ove očekivane konkurentske učinke između dobrih naspram slabih ESG-poduzetnika.⁹¹

Kao što je naprijed navedeno, izvješćavanje o održivosti pozitivno utječe na ugled i reputaciju poduzetnika. Isto tako izvješćavanje o održivosti može imati značajnu ulogu u pomaganju poduzetniku da osigura bolju poziciju u lancu vrijednosti industrije u kojoj posluje.

Prijašnja literatura istaknula je pozitivan utjecaj izvješćavanja o održivosti na pojavu i širenje sinergijskog stvaranja vrijednosti među poduzetnicima.⁹² Stvaranje ovih pozitivnih sinergija pomaže u poboljšanju odnosa s unutarnjim i vanjskim dionicima. Kao najvažniji unutarnji dionici ističu se zaposlenici. Istraživanja pokazuju da prakse održivosti smanjuju izostanke s posla i povećavaju motivaciju osoblja, istovremeno osiguravajući njihovu lojalnost i predanost.⁹³ Slično tome, ove se prakse mogu smatrati načinom privlačenja zaposlenika. Što se tiče vanjskih dionika, istraživanja pokazuju poboljšanje odnosa s kupcima i dobavljačima. Izvješćavanje o održivosti jest jedan od bitnih čimbenika koji utječu na lojalnost kupaca, budući da može učiniti poduzetnika privlačnijim ekološki i društveno osviještenim kupcima te može ojačati odnose s dobavljačima iz istog razloga.⁹⁴

Štoviše, ističe se pozitivan utjecaj praksi održivosti na odnose s financijskim institucijama, regulatorima i javnom upravom. Transparentnost poduzetnika u pogledu ostvarivanja praksi održivosti olakšava javnim institucijama procjenu izloženosti gospodarstva rizicima održivosti i donošenje odgovarajućih mjera za

⁸⁹ Castilla-Polo, F.; Guerrero-Baena, M. D., *op. cit.* u bilj. 75, str. 3227. Knirová, L.; Jílková, P., *ESG factors in sustainability reporting as a competitive advantage*, https://www.researchgate.net/publication/367742995_ESG_FACTORS_IN_SUSTAINABILITY_REPORTING_AS_A_COMPETITIVE_ADVANTAGE, 23. ožujka 2024.

⁹⁰ Galli, D.; Torelli, R.; Caccialanza, A., *op. cit.* u bilj. 71, str. 1. Castilla-Polo, F.; Guerrero-Baena, M. D., *op. cit.* u bilj. 75, str. 3227.

⁹¹ Grewal, J.; Riedl, E. J.; Serafeim, G.; *Market Reaction to Mandatory Nonfinancial Disclosure*, *Management Science*, vol. 65, 7/2019, str. 3061-3084.

⁹² Adams, C. A., *Conceptualising the contemporary corporate value creation process*, *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, vol. 30, 4/2017, str. 906-931. Kurucz, E. C.; Colbert, B. A.; Wheeler, D., *The business case for corporate social responsibility*, u: Crane, A.; McWilliams, D.; Matten, J. M.; Seigel, D. (Eds.), *The Oxford handbook of corporate social responsibility*, Oxford University Press, 2008., str. 83-112.

⁹³ Castilla-Polo, F.; Guerrero-Baena, M. D., *op. cit.* u bilj. 75, str. 3228.

⁹⁴ *Loc. cit.*

prijelaz na zelenu tranziciju i održivo gospodarstvo. Ujedno, nadzorna tijela poput središnjih banaka također imaju mandat nadzirati potencijalne prijetnje financijskoj stabilnosti.⁹⁵

U istraživanju koje je ispitivalo mišljenje konzultanata i znanstvenika o izvještavanju o održivosti, konzultanti su identificirali konkurentsku prednost (engl. *competitive advantage*) i ugled i legitimitet (engl. *reputation and legitimacy*) kao najrelevantnije potencijalne prednosti izvještavanja o održivosti za male i srednje poduzetnike, dok su znanstvenici istaknuli administrativni trošak (engl. *economic cost*) kao najvažniji kriterij koji treba uzeti u obzir u procesu donošenja odluka.⁹⁶

6. ZAKLJUČAK

Mali i srednji poduzetnici čine okosnicu europskog gospodarstva i imaju ključnu ulogu u postizanju održivog gospodarstva i društva, zelene i digitalne tranzicije. Stoga je zauzimanje stajališta u pogledu obuhvaćanja malih i srednjih poduzetnika obvezom objavljivanja izvještaja o održivosti značajno u postizanju tih ciljeva. Valja istaknuti da će CSRD Direktiva izravno utjecati samo na male i srednje poduzetnike čiji su vrijednosni papiri uvršteni za trgovanje na uređenim tržištima. Međutim, neizravni učinci te Direktive daleko su širi. Uvođenje izvještavanja o lancu vrijednosti znači da će oni koji su obuhvaćeni personalnim poljem primjene tražiti informacije od svojih dobavljača i poslovnih partnera silazno i uzlazno. Mnogi od njih bit će mali i srednji poduzetnici koji nisu uvrstili svoje vrijednosne papire na uređeno tržište, kao i mikropoduzetnici. Glavna posljedica širokog okvira obveze izvještavanja o održivosti u CSRD Direktivi jest to što će neizravni učinak stvoriti valove koji će se širiti daleko više od izravnog utjecaja na one poduzetnike koji su obveznici izvještavanja. Ako poduzetnici koji su sudionici u lancu vrijednosti ne dostave tražene podatke, izlažu se riziku da budu „zamijenjeni“ u lancu vrijednosti. Također sudionicima na financijskim tržištima bit će potrebne informacije o održivosti malih i srednjih poduzetnika kako bi ih mogli uključiti u svoje portfelje ulaganja.

Ono što valja istaknuti jest da je korištenje alata i okvira za upravljanje održivošću slabo razvijeno kod većine malih i srednjih poduzetnika s obzirom na to da su prvenstveno kreirani za velike poduzetnike i ne bave se specifičnim potrebama malih i srednjih poduzetnika koji do sada nisu bili obveznici objavljivanja izvještaja o održivosti. Prakse povezane s održivosti u većini malih i srednjih poduzetnika bile su neformalne, poduzimale su se *ad hoc* i u pravilu nisu bile integrirane u osnovnu

⁹⁵ Europska središnja banka (ECB) razmatra otpornost financijskog sustava na rizike povezane s klimom. U izvještaju iz 2021. godine naglašava izazove dostupnosti podataka te ističe potrebu za objavljivanjem podataka o održivosti kako bi se pozabavilo pitanjima *greenwashinga* i ojačalo metodologiju procjene rizika. ECB, Financial Stability Review, May 2021, dostupno na <https://www.ecb.europa.eu/press/financial-stability-publications/fsr/html/ecb.fsr202105~757f727fe4.en.html>, 17. travnja 2024.

⁹⁶ Castilla-Polo, F.; Guerrero-Baena, M. D., *op. cit.* u bilj. 75, str. 3224-3238.

poslovnu strategiju. Stoga se pred male i srednje poduzetnike postavljaju brojni izazovi. Međutim, objavljivanje informacija o održivosti za njih može predstavljati i određene prilike i stvoriti brojne prednosti u rasponu od poboljšane konkurentnosti i otpornosti do povećanih mogućnosti ulaganja.

Upravo radi prilika koje se otvaraju malim i srednjim poduzetnicima, a vodeći računa da se više od 50 % malih i srednjih poduzetnika u Europskoj uniji oslanja na bankovne kredite kao primarni izvor financiranja, bila bi pogreška za male i srednje poduzetnike koji nisu uvrstili svoje vrijednosne papire na uređeno tržište da jednostavno sa strane gledaju kako „veći igrači” objavljuju informacije o održivosti. Kako se „krajolik“ održivog poslovanja nastavlja razvijati, mali i srednji poduzetnici koji brzo i strateški implementiraju ESG-prakse u svom poslovanju imat će bolji položaj na tržištu i osigurat će uvjete za napredovanje u budućnosti.

LITERATURA

Knjige i članci

1. Adams, C. A., *Conceptualising the contemporary corporate value creation process*, Accounting, Auditing & Accountability Journal, vol. 30, 4/2017, str. 906-931.
2. Ahern, D. M., *Turning Up the Heat: CSR Reporting, Sustainability and the Parameters of Regulated Autonomy in the European Union*, European Company and Financial Law Review, vol. 13, 4/2016, str. 599-630.
3. Allgeier, S.; Feldmann, R., *CSRD Sustainability Reporting For Non-listed SMEs: European Regulators Remain Challenged*, European Company and Financial Law Review, vol. 20, 3/2023, str. 438-446.
4. Baumüller, J.; Grbenic, S., *Moving from non-financial to sustainability reporting: analyzing the EU Commission's proposal for a Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD)*, Facta Universitatis, Series: Economics and Organization, vol. 18., 4/2021, str. 369-381.
5. Braut Filipović, M.; Zubović, A., *Legal status of Croatian family farms*, u: Sander, G., Pošćić, A., Martinović, A. (eds.), *Exploring the Social Dimension of Europe*, essays in honour of prof. Nada Bodiroga-Vukobrat, Verlag dr. Kovač, Hamburg 2021., str. 473- 486.
6. Castilla-Polo, F.; Guerrero-Baena, M. D., *The business case for sustainability reporting in SMEs: consultants' and academics' perceptions*, Sustainable Development, vol. 31, 5/2023, str. 3224-3238.
7. Del Baldo, M., *The implementation of integrating reporting in SMEs. Insights from a pioneering experience in Italy*, Meditari Accountancy Research, vol. 25, 4/2017, str. 505-532.
8. Dienes, D.; Sassen, R.; Fischer, J., *What are the drivers of sustainability reporting? A systematic review*, Sustainability Accounting, Management and Policy Journal, vol. 7, 2/2016, str. 154-189.

9. Fatemi, A.; Glaum, M.; Kaiser, S., *ESG performance and firm value: The moderating role of disclosure*, Global Finance Journal, vol. 38, 2018., str. 45-64.
10. Galli, D.; Torelli, R.; Caccialanza, A., *Sustainability performance and sustainability reporting in SMEs: a love affair or a fight?*, Journal of Management & Organization, 2023., str. 1-26.
11. Gjergji, R.; Vena, L.; Sciascia, S.; Cortesi, A., *The effects of environmental, social and governance disclosure on the cost of capital in small and medium enterprises: The role of family business status*, Business Strategy and the Environment, vol. 30, 1/2021, str. 683-693.
12. Grewal, J.; Riedl, E. J.; Serafeim, G.; *Market Reaction to Mandatory Nonfinancial Disclosure*, Management Science, vol. 65, 7/2019, str. 3061-3084.
13. Guerrero-Baena, M. D.; Castilla-Polo, F.; Rodríguez-Gutiérrez, P., *Motivations for social and environmental reporting in Spanish SMEs: An inductive content analysis*, Business Strategy and the Environment, 2024., str. 1-15.
14. Gulin, D.; Hladika, M.; Mićin, M.; *Disclosure of Non-financial Information: The Case of Croatian Listed Companies*, u: Bilgin, M. H., Danis, H., Demir, E. i Can, U. (ur.), Consumer Behavior, Organizational Strategy and Financial Economics, Proceedings of the 21st Eurasia Business and Economics Society Conference, Springer, 2018., str. 159-175.
15. Jurić, D.; Zubović, A.; Čulinović-Herc, E., *Large Companies Saving People and the Planet – Reflections on the Personal Scope of the Application of the Corporate Sustainability Due Diligence Directive*, InterEULawEast, vol. 9, 2/2022, str. 1-42.
16. Kňihová, L.; Jílková, P., *From obstacles to opportunities: enablers of ESG adoption in SMEs*, Finančné trhy, 1/2023, str. 1-16.
17. Kurucz, E. C.; Colbert, B. A.; Wheeler, D., *The business case for corporate social responsibility*, u: Crane, A.; McWilliams, D.; Matten, J. M.; Seigel, D. (Eds.), The Oxford handbook of corporate social responsibility, Oxford University Press, 2008., str. 83-112.
18. Martins, A.; Branco, M.C.; Melo, P.N.; Machado, C., *Sustainability in Small and Medium-Sized Enterprises: A Systematic Literature Review and Future Research Agenda*, Sustainability, vol. 14, 11/2022, str. 1-26.
19. Odobaša, R.; Marošević, K., *Expected contributions of the European Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD) to the sustainable development of the European Union*, EU and Comparative Law Issues and Challenges Series (ECLIC), vol. 7, 2023., str. 593-612.
20. OrtizMartínez, E.; Marín-Hernández, S., *Sustainability Information in European Small and MediumSized Enterprises*, Journal of the Knowledge Economy, 2023., str. 1-27.
21. Ortiz-Martínez, E.; Marín-Hernández, S.; Santos-Jaén, J.-M., *Sustainability, corporate social responsibility, non-financial reporting and company performance: Relationships and mediating effects in Spanish small and medium sized enterprises*, Sustainable Production and Consumption, vol. 35, 2023., str. 349-364.

22. Setyaningsiha S.; Widjojeb, R.; Kelle, P., *Challenges and opportunities in sustainability reporting: a focus on small and medium enterprises (SMEs)*, Cogent Business & Management, vol. 11, 1/2024, str. 1-17.
23. World Commission on Environment and Development (WCED), *Our Common Future*, Oxford University Press, London 1987.

Pravni propisi

1. Commission Delegated Regulation (EU) 2021/2178 of 6 July 2021 supplementing Regulation (EU) 2020/852 of the European Parliament and of the Council by specifying the content and presentation of information to be disclosed by undertakings subject to Articles 19a or 29a of Directive 2013/34/EU concerning environmentally sustainable economic activities, and specifying the methodology to comply with that disclosure obligation, OJ L 443, 10. 12. 2021., str. 9-67.
2. Commission Delegated Regulation (EU) 2023/2772 of 31 July 2023 supplementing Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council as regards sustainability reporting standards, OJ L, 22. 12. 2023.
3. Delegirana direktiva Komisije (EU) 2023/2775 od 17. listopada 2023. o izmjeni Direktive 2013/34/EU Europskog parlamenta i Vijeća u pogledu prilagodbi kriterija veličine za mikropoduzeća te mala, srednja i velika poduzeća ili grupe, SL L, 21. 12. 2023.
4. Directive (EU) 2022/2464 of the European Parliament and of the Council of 14 December 2022 amending Regulation (EU) No 537/2014, Directive 2004/109/EC, Directive 2006/43/EC and Directive 2013/34/EU, as regards corporate sustainability reporting, OJ L 322, 16. 12. 2022., str. 15-80.
5. Directive 2013/34/EU of the European Parliament and of the Council of 26 June 2013 on the annual financial statements, consolidated financial statements and related reports of certain types of undertakings, amending Directive 2006/43/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directives 78/660/EEC and 83/349/EEC, OJ L 182, 29. 6. 2013., str. 19-76.
6. Direktiva 2014/95/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 22. listopada 2014. o izmjeni Direktive 2013/34/EU u pogledu objavljivanja nefinancijskih informacija i informacija o raznolikosti određenih velikih poduzeća i grupa, SL L 330, 15. 11. 2014., str. 1-9.
7. Pariški sporazum, SL L 282, 19. 10. 2016., str. 4-18.
8. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Corporate Sustainability Due Diligence and amending Directive (EU) 2019/1937, COM/2022/71 final, 2022/0051(COD), 23. 2. 2022.
9. Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2013/34/EU, Directive 2004/109/EC, Directive 2006/43/EC and Regulation (EU) No 537/2014, as regards corporate sustainability reporting, COM/2021/189 final.

10. Uredba (EU) 2019/2088 Europskog parlamenta i Vijeća od 27. studenoga 2019. o objavama povezanim s održivosti u sektoru financijskih usluga, OJ L 317, 9. 12. 2019., str. 1-16.
11. Uredba (EU) 2020/852 Europskog parlamenta i Vijeća od 18. lipnja 2020. o uspostavi okvira za olakšavanje održivih ulaganja i izmjeni Uredbe (EU) 2019/2088, OJ L 198, 22. 6. 2020., str. 13-43.

Mrežni izvori

1. ACCA, *How SMEs can create a more sustainable world. A playbook for accountants in practice and finance teams in small and medium-sized organisations*, https://www.accaglobal.com/content/dam/ACCA_Global/professional-insights/SMEsustainability/ACCA%20CAANZ%20Playbook-ART.pdf, 17. travnja 2024.
2. Ahern, D. M., *The Sustainability Reporting Ripple: Direct and Indirect Implications of the EU Corporate Sustainability Reporting Directive for SME Actors*, <https://ssrn.com/abstract=4517356>, 19. ožujka 2024.
3. Alliance for Corporate Transparency, *2019 Research Report, An analysis of the sustainability reports of 1000 companies pursuant to the EU Non-Financial Reporting Directive*, https://www.sustentia.com/wp-content/uploads/2020/07/2019-Research-Report-Alliance-for-Corporate-Transparency_compressed.pdf, 5. kolovoza 2023.
4. Barro, D.; Corazza, M.; Filograsso, G., *A ESG Rating Model for European SMEs using Multi-criteria Decision Aiding*, University Ca' Foscari of Venice, Dept. of Economics Research Paper Series No. 27/2023, <https://ssrn.com/abstract=4702263>, 22. veljače 2024.
5. Bijlani, S.; Mierzwa, T., *Satisficing Sustainability in SMEs: Balanced Scorecard Metaphors for Managing SME Business Processes*, <https://ssrn.com/abstract=2510385>, 15. ožujka 2024.
6. Bossut, M.; Hessenius, M.; Jürgens, I.; Pioch, T.; Schiemann, F.; Spandel, T.; Tietmeyer, R., *Why it Would be Important to Expand the Scope of the Corporate Sustainability Reporting Directive and Make it Work for SMEs*, Sustainable Finance Research Platform Policy Brief, 8/2021, https://wpsf.de/wp-content/uploads/2021/09/WPSF_PolicyBrief_8-2021_Scope.pdf, 2. prosinca 2023.
7. Christensen, D. M.; Serafeim, G.; Sikochi, A., *Why is Corporate Virtue in the Eye of the Beholder? The Case of ESG Ratings*, <https://ssrn.com/abstract=3793804>, 5. kolovoza 2023.
8. ECB, Financial Stability Review, May 2021, dostupno na <https://www.ecb.europa.eu/press/financial-stability-publications/fsr/html/ecb.fsr202105~757f727fe4.en.html>, 17. travnja 2024.
9. EFAA, <https://efaa.com/about-us/>, 17. travnja 2024.
10. EFRAG Exposure Draft European Sustainability Reporting standard for listed small medium undertakings (ESRS LSME ED), January 2024, <https://www.efrag.org/Assets/Download?assetUrl=%2Fsites%2Fwebpublishing%2FSiteAssets%2FESRS%2520LSME%2520ED.pdf>, 6. travnja 2024.

11. EFRAG Exposure Draft Voluntary ESRS for non-listed small- and medium-sized undertakings (VSME ESRS), January 2024, <https://www.efrag.org/Assets/Download?assetUrl=%2Fsites%2Fwebpublishing%2FSiteAssets%2FVSME%2520ED%2520January%25202024.pdf>, 5. travnja 2024.
12. EFRAG, *Approach to the Development of European Sustainability Reporting Standards for Listed SMEs – Issues Paper*, 17 November 2022, <https://www.efrag.org/Assets/Download?assetUrl=%2Fsites%2Fwebpublishing%2FMeeting%20Documents%2F2211041503270617%2F05-01%20Issues%20Paper%20Approach%20to%20the%20Development%20of%20European%20Sustainability%20Reporting%20Standard%20for%20Listed%20SMEs%20SR%20TEG%2017112022%20fin.pdf>, 5. travnja 2024.
13. EFRAG's public consultation on two exposure drafts on sustainability reporting standards for SMEs, <https://www.efrag.org/News/Public-479/EFRAGs-public-consultation-on-two-Exposure-Drafts-on-sustainability-r>, 5. travnja 2024.
14. European Commission, Commission welcomes agreement on postponing adoption deadlines for certain European Sustainability Reporting Standards, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/mex_24_707, 6. travnja 2024.
15. European Commission, Study on the non-financial reporting directive – Final report, Publications Office, 2021, <https://data.europa.eu/doi/10.2874/229601>, 19. ožujka 2024.
16. European Commission, Study on the non-financial reporting directive – Final report, Publications Office, 2021, <https://data.europa.eu/doi/10.2874/229601>, 19. ožujka 2024.
17. Global Reporting Initiative (GRI) and the International Organization of Employers (IOE), *Small business big impact. SME sustainability reporting. From vision to action*, file:///C:/Users/Korisnik/Downloads/small-business-big-impact-booklet-online.pdf, 17. travnja 2024.
18. GRI, CSR Europe and Accountancy Europe, *Member State Implementation of Directive 2014/95/EU, A comprehensive overview of how Member States are implementing the EU Directive on Non-financial and Diversity Information*, 2017, <https://www.accountancyeurope.eu/wp-content/uploads/1711-NFRpublication-GRI-CSR-Europe.pdf>, 16. travnja 2024.
19. Knihová, L.; Jílková, P., *ESG factors in sustainability reporting as a competitive advantage*, https://www.researchgate.net/publication/367742995_ESG_FACTORS_IN_SUSTAINABILITY_REPORTING_AS_A_COMPETITIVE_ADVANTAGE, 23. ožujka 2024.
20. KPMG, *The KPMG Survey of Sustainability Reporting 2020*, home.kpmg/xx/en/home/insights/2020/11/the-time-has-come-survey-of-sustainability-reporting.html, 18. travnja 2024.
21. PwC's Global Investor Survey 2022, *The ESG execution gap: What investors think of companies' sustainability efforts*, <https://www.pwc.com/gx/en/issues/esg/global-investor-survey-2022.html>, 17. travnja 2024.

22. Sjøfjell, B.; Mähönen, J. T.; Novitz, T. A.; Gammage, C.; Ahlström, H., *Securing the Future of European Business: SMART Reform Proposals*, str. 45, <https://ssrn.com/abstract=3595048>, 6. kolovoza 2023.
23. Summary Report of the Public Consultation on the Review of the Non-Financial Reporting Directive 20 February 2020 - 11 June 2020, [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=PI_COM:Ares\(2020\)3997889](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=PI_COM:Ares(2020)3997889), 17. travnja 2024.

Ostali izvori

1. Commission Staff Working Document Impact Assessment, Accompanying the document Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 2013/34/EU, Directive 2004/109/EC, Directive 2006/43/EC and Regulation (EU) No 537/2014, as regards corporate sustainability reporting, COM(2021) 189 final, Brussels, 21. 4. 2021.
2. Communication from the Commission – Guidelines on non-financial reporting: Supplement on reporting climate-related information, OJ C 209, 20. 6. 2019.
3. Communication from the Commission — Guidelines on non-financial reporting (methodology for reporting non-financial information), OJ C 215, 5. 7. 2017.
4. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: A Renewed EU Strategy 2011-14 for Corporate Social Responsibility, COM(2011) 681 final, 25. 10. 2011.
5. Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, The European Green Deal, COM/2019/640 Final, 11. 12. 2019.
6. European Commission, Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, EU Taxonomy, Corporate Sustainability Reporting, Sustainability Preferences and Fiduciary Duties: Directing finance towards the European Green Deal, Brussels, COM(2021) 188 final, 21. 4. 2021.
7. European Commission, Communication from the Commission. Action Plan: Financing Sustainable Growth, COM/2018/097 final, 8. 3. 2018.
8. European Commission, Communication from the Commission. Action Plan: Financing Sustainable Growth, COM/2018/097 final, 8. 3. 2018.
9. European Commission, Green Paper: Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility COM(2001) 366.
10. Komunikacija Komisije Europskom Parlamentu, Vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija, Strategija za MSP-ove i održivu i digitalnu Europu, COM(2020) 103 final, 10. 3. 2020.

CORPORATE SUSTAINABILITY REPORTING – CHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES

This paper deals with the provisions of the Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD), which came into force on 5 January 2023 and must be transposed into national law by the Member States by 6 July 2024 with particular focus on the position of small and medium-sized enterprises. A significant change introduced by the CSRD Directive is the extension of the reporting obligation to small and medium-sized enterprises which were not previously subject to this obligation. They are obliged to publish the first reports in 2027 for the 2026 financial year. The scope of the CSRD Directive extends directly to those small and medium-sized enterprises whose transferable securities are admitted to trading on the regulated market of any EU Member State. However, the Directive will also apply indirectly to small and medium-sized enterprises the securities of which are not listed on a regulated market, but which are in the value chain of undertakings that fall within the scope of the Directive. This paper outlines the challenges that small and medium-sized enterprises will face in applying the new legal framework and the opportunities that the publication of sustainability information will bring for them.

Key words: *corporate sustainability reporting, small and medium-sized enterprises (SMEs), green and digital transition, CSRD Directive, sustainability report*